PANAIT ISTRATI

Ciulinii Bărăganului

Dedic această carte: Poporului României, Celor unsprezece mii ai săi de asasinați de către guvernul român, Celor trei sate: Stănileşti, Băileşti, Hodivoaia, rase cu lovituri de tun. Crime săvârşite în martie 1907 şi rămase nepedepsite.

Când soseşte toamna, întinsele câmpii de țelină ale Munteniei dunărene încep să trăiască, timp de o lună, existența lor milenară.

Aceasta începe chiar în ziua de Sfântul Pantelimon.

În ziua aceea, vântul dinspre Rusia, pe care noi îl numim muscalul sau crivățul, mătură cu suflarea lui de gheață nesfârşitele întinderi; dar cum pământul arde încă, înfierbântat ca un cuptor, muscalul îşi cam rupe dinții în el. N-are a face! Barza, care stă pe gânduri de mai multe zile, îşi ințeşte ochiu-i roşu asupra aceluia ce-o dezmiardă în răspăr, şi iat-o plecată în ținuturile calde, căci ei nu-i place muscalul.

Plecarea acestei păsări respectate, puțin cam temută la țară – ea aduce foc în plisc dacă-i strici cuibul – plecare aşteptată de ialomițean sau de brăilean, pune capăt stăpânirii omului asupra gliei Domnului. După ce a urmărit barza în zborul ei până a pierdut-o din vedere, cojanul îşi îndeasă căciula pe urechi, tuşeşte uşor, din obişnuință, şi, gonind câinele care i se vâră între picioare, intră în casă:

— Ia vedeți, băieții ăia să înceapă să adune uscături!

PANAIT ISTRATI

Ciulinii Bărăganului

Dedic această carte: Poporului României, Celor unsprezece mii ai săi de asasinaţi de către guvernul român, Celor trei sate: Stănileşti, Băileşti, Hodivoaia, rase cu lovituri de tun. Crime săvârşite în martie 1907 şi rămase nepedepsite.

Când soseşte toamna, întinsele câmpii de ţelină ale Munteniei dunărene încep să trăiască, timp de o lună, existenţa lor milenară.

Aceasta începe chiar în ziua de Sfântul Pantelimon.

În ziua aceea, vântul dinspre Rusia, pe care noi îl numim muscalul sau crivăţul, mătură cu suflarea lui de gheaţă nesfârşitele întinderi; dar cum pământul arde încă, înfierbântat ca un cuptor, muscalul îşi cam rupe dinţii în el. N-are a face! Barza, care stă pe gânduri de mai multe zile, îşi ţinteşte ochiu-i roşu asupra aceluia ce-o dezmiardă în răspăr, şi iat-o plecată în ţinuturile calde, căci ei nu-i place muscalul.

Plecarea acestei păsări respectate, puţin cam temută la ţară – ea aduce foc în plisc dacă-i strici cuibul – plecare aşteptată de ialomiţean sau de brăilean, pune capăt stăpânirii omului asupra gliei Domnului. După ce a urmărit barza în zborul ei până a pierdut-o din vedere, cojanul îşi îndeasă căciula pe urechi, tuşeşte uşor, din obişnuinţă, şi, gonind câinele care i se vâră între picioare, intră în casă:

— Ia vedeţi, băieţii ăia să înceapă să adune uscături!

La aceste cuvinte, femeia şi liota de copii tuşesc şi se înfioară la rândul lor, tot din obişnuinţă: 1

— Au plecat berzele?

— Plecat…

Atunci Bărăganul ia comanda.

O face, mai întâi lăsându-se greu, ca un om care s-ar trânti cu faţa la pământ şi n-ar mai voi nici să se scoale, nici să moară. Un uriaş!

Întins, de când lumea, peste toate ţarinile pe care le arde soarele, între duioasa Ialomiţă şi Dunărea ursuză, Bărăganul se află, cât ţine primăvara şi vara, în luptă vicleană cu omul harnic, pe care nu-l iubeşte şi căruia îi refuză orice bunăstare, afară doar de aceea de a hoinări şi de-a urla în toată voia. De-acolo vine şi vorba, cunoscută în toate ţările locuite de români, şi care se adresează aceluia ce-şi îngăduie prea multe libertăţi în public:

— Ia ascultă, mă! ce, te crezi pe Bărăgan…?

Căci Bărăganul e singuratec. Pe spinarea lui, nici un copac! Şi de la un puţ la altul, ai tot timpul să mori de sete. Nici de foame nu te apără. Dar dacă cumva eşti înarmat contra acestor două nevoi ale gurii şi dacă vrei să te afli singur cu dumnezeul tău, atunci du-te pe Bărăgan: e ţinutul pe care creatorul l-a hărăzit Munteniei pentru ca românul să poată visa în voie.

O pasăre care zboară între două lanţuri de munţi e ceva demn de milă. Pe Bărăgan, aceeaşi pasăre urcă, cu 2 ea în zbor, pământul şi depărtatele lui zări. Întins pe spate, simţi cum talerul pământesc se înalţă spre zenit.

E cea mai frumoasă ascensiune ce poate s-o facă nevoiaşul lipsit de toate.

De-aici vine şi faptul că locuitorul Bărăganului, ialomiţeanul, e o fiinţă oarecum tăcută. Şi cu toate că ştie să glumească şi să facă haz când i se dă prilej, îi place mai mult să asculte cuviincios. O face pentru că viaţa lui e grea, şi el nădăjduieşte mereu că cineva va veni poate odată să-i

arate cum ar putea să muncească mai cu folos pe îndărătnicul lui de Bărăgan.

Visări, gânduri, înălţare şi pântec gol, iată ce dă gravitate omului născut pe Bărăgan – această pustietate care ascunde apa în străfundul ei şi unde nimic nu răsare de la sine, nimic, în afară de ciulini.

Nu e vorba de acei scaieţi care cresc ca păpuşoiul şi fac o frumoasă floare liliachie, ca un pămătuf, al cărui pufuşor fetele îl tund în seara de Sfântu Toader, cântând:

Codiţele fetelor, Cât codiţa iepelor!

Ciulinii de care vorbesc aici apar de îndată ce se topeşte zăpada, sub forma unei ciuperci, un zbârciog.

În mai puţin de o săptămână, dacă e cald, ei năpădesc pământul. Asta e tot ce Bărăganul poate să îndure pe spinarea lui. Mai îndură şi turmele de oi, care sunt lacome 3 de acest ciulin şi îl pasc aprig. Dar cu cât îl pasc, cu-atât creşte, se rotunjeşte mereu şi ajunge să atingă dimensiunile unei damigene mari. Atunci oile nu-l mai pasc, îl lasă în pace, căci înţeapă groaznic. Ştie să se apere, buruiana dracului! Ca şi buruiana omenească: cu cât e mai netrebuincioasă, cu atât ştie să se apere mai cu înverşunare.

Dar ce siguranţă avem noi despre ce e trebuincios sau netrebuincios pe pământ?

Atât timp cât ialomiţeanul se zbate, se încăpăţânează să smulgă ţelinei un căuş de porumb sau câţiva cartofi, Bărăganul nu e interesant. Nu e un loc de vizitat. E sucit, ca o femeie îmbrăcată în zdrenţe, ca o mahalagioaică împodobită cu diamante. Pământul n-a fost dat omului numai cu scopul să-i umple burta cu mălai. Mai sunt şi colţuri hărăzite reculegerii.

Ăsta e Bărăganul.

El începe să domnească îndată ce omul harnic se re-trage în coliba lui, îndată ce ciulinii înţeapă rău şi când vântul dinspre Rusia se apucă să sufle cu temei. Asta se întâmplă prin septembrie.

Poţi vedea atunci, din depărtare în depărtare, un cioban care stă cu spatele întors spre miazănoapte şi întârzie cu turma. Nemişcat, sprijinit pe bâta lui, vântul îl clatină uneori, de parcă ar fi un copac.

În jurul lui, atât cât privirea poate să cuprindă roată, nu mai vezi decât ciulini, nenumăratul norod al ciulinilor.

Plini, stufoşi, ai zice că-s nişte oi cu lâna de oţel. Numai spini şi sămânţă. Sămânţă răspândită pe pământ, ca să crească ciulini, numai ciulini.

Ca şi ciobanul, la fel se clatină şi ei. Căci în turma lor compactă, muscalul suflă mai cu îndârjire, în vreme ce Bărăganul ascultă, iar cerul de plumb striveşte pământul, în vreme ce păsările se dau peste cap în văzduh, risipite de vijelie.

Aşa, o săptămână întreagă… Suflă… Ciulinii rezistă, îndoindu-se în toate chipurile, cu bubumzul lor fixat pe o tulpină scurtă, nu mai groasă decât degetul cel mic. Ei mai rezistă încă puţin. Dar ciobanul, nu! El lasă în plata Domnului strănicia Domnului şi se întoarce acasă.

Noi spunem atunci: ţipenie! Nu mai vezi om!

E numai Bărăganul!

Şi, Doamne, ce frumos e!

Cu tot avântul de care armăsarul său e în stare, crivăţul galopează în împărăţia ciulinilor, răscoleşte cerul şi pământul, amestecă norii cu pulberea, ucide zburătoarele, şi iată-i porniţi, ciulinii! Plecaţi să semene netrebnica lor sămânţă.

Mica tulpină se frânge pocnind, cosită la rădăcină.

Bubumzele spinoase încep să se rostogolească, mii şi mii! E marele pohod al ciulinilor, care „vin Dumnezeu ştie de unde şi se duc Dumnezeu ştie unde”, spun bătrânii, privind pe fereastră.

Nu pleacă toţi deodată. Unii o şterg la cea dintâi suflare furioasă, adevărată puzderie de oi cenuşii. Alţii par să ţină piept, nu vor să se lase, dar ceilalţi dau năvală peste ei, îi agaţă în goană şi-i târăsc. La un moment dat, îi vezi

încâlcindu-se, formând mari purcoaie ce se rostogolesc cu greu, până ce crivăţul se repede o dată cu furca lui, îi spulberă în văzduh, îi face să joace o horă îndrăcită şi apoi iar îi împinge înainte.

Atunci să te duci să vezi Bărăganul! Ai zice că Bărăganul se cocoşează, se întinde, după voinţă, bucuros de toată lumea asta de ciulini, care se dă de-a berbeleacul pe spinarea lui, pe când crivăţul suflă turbat.

Uneori, în clipe de linişte, Bărăganul parcă-şi reţine suflarea, ca să simtă cum trec fuguliţa trei ori patru ciulini, ca nişte buni tovarăşi, se ciocnesc unul de altul şi se întrec în glumă, dar repede se pun în rând şi o pornesc cot la cot.

Spre sfârşitul vejeliei vin ciulinii singuratici. Sunt cei mai iubiţi, fiind cei mai aşteptaţi. Fie că tulpina lor n-a fost destul de uscată ca să se rupă de la început, fie că vor fi avut nenorocul de a se fi înţepenit un timp în cine ştie ce şanţ, fie, în fine, că o ceată de şţrengari i-a urmărit şi oprit în drumul lor, ei sosesc cu întârziere, sărmanii.

Şi-i vezi cum se perindă izolaţi, rostogolindu-se ca nişte cocolaşe de omuleţi grăbiţi. Văzduhul şi tot Bărăganul îi privesc: sunt ciulinii singuratici, adică cei mai iubiţi.

Apoi, orice viaţă se opreşte brusc. Nesfârşitele întinderi sunt curăţate ca lespezile unei curţi princiare.

Atunci Bărăganul se învăluie în cojocul lui de iarnă şi se pune să-i tragă un pui de somn care ţine şase luni.

Dar ciulinii?

Ei îşi continuă povestea.

E o poveste cum nu s-a mai pomenit, pentru că-i a pământului nostru românesc. Dar mai bine s-o iau de la început…

Cu toate că-s băltăreţ de la Lăteni, de la Borcea – fata asta a Dunării care cutează să se măsoare cu maică-sa nu-s ialomiţean de baştină. Părinţii mei, olteni amândoi, săraci ca Iov, au plecat în lume când aveam numai doi anişori. Şi ce s-o mai lungesc? După nesfârşite pribegii prin nu ştiu câte

judeţe, îşi aruncară dăsagii şi pe mine, care eram cât o ciubotă, în cătunul ăsta, care se oglin-deşte-n Borcea.

Poate să vi se pară ciudat, dar aşa-i. Părinţii mei nu erau oameni să se lase mânaţi la munci grele ca vitele la tăiere; mai ales tata, un zăpăcit care era în stare să cânte din fluier până cădea jos leşinat de foame. Şi la Lăteni, măcar aveam peşte la-ndemână. Aproape că-ţi 7 sărea singur în tigaie, ca să zic aşa. Judecaţi şi dumnea-voastră.

Primăvara şi toamna Borcea acoperea cu apele ei gălbui sute de hectare înţelenite; şi în pânza asta nesfârşită de apă crăpceanul, carasul, ştiuca mişunau în aşa hal că până şi pisicile se ghiftuiau pe malul bălţilor. Se pescuia, atunci, cu cazanul. Mană cerească, ce mai! Bărbaţi, femei şi copii, goi până peste genunchi, cu traista după gât, se-mprăştiau în trăgători, înaintând cât mai încet cu putinţă pe câmpul înecat, fiecare cu un cazan vechi desfundat la el. Apa nu trecea niciodată de genunchi.

Bălăcind, peştele se izbea de picioarele noastre, dar era albitură şi noi umblam după de-ăl mare. Ştiam că ăstuia îi place să muşte la rădăcina plantelor, al căror creştet răsărea din apă. Stăteam neclintiţi, cu ochii aţintiţi asupra lor. Îndată ce vedeam ceva că mişcă, plaf! propteam cazanul la fund. Auzeam peştele zbătându-se între pereţii vasului.

Nu mai aveam decât să-l apucăm cu mâna şi să-l vârâm în traistă. Tare trebuia să fii neîndemânatic ca să-ţi scape.

Tatei însă, îi scăpau regulat, şi puştanii făceau mare haz. Râdeau de el, îl luau în băşcălie. Nu se sinchisea.

Continua să se arunce cu cazanul peste toate buruienile din jur, şi de le vedea mişcând şi de nu.

După un ceas de pescuit ne întorceam acasă cu traista doldora de peşte. Tata n-aducea nici măcar un chitic. Şi când vedea asta, mămuca, bună cum era, îl sfătuia să stea mai bine acasă, să pună la sărat peşte, să facă de mâncare, să spele rufe şi să mai cânte din fluier.

Asta mă umilea de-mi dădeau lacrimile: un bărbat nu spală rufe, nici nu găteşte! Dar tata n-avea nimic bărbătesc în el:

era blând ca o femeie, cu mustăţi mari şi negre şi cu nişte ochi adânci şi galeş pironiţi întruna pe fluierul lui din care, cu degetele noduroase, scotea melodii duioase care răsunau până departe şi făceau câinii să latre în nopţile amuţite. În schimb, când îţi făcea un borş sau o plachie de peşte, sau când spăla rufe, şi cele mai bune gospodine puteu să vină şi să ia lecţii de la el. Dar tot râdeau de el, pentru că unui bărbat nu-i stă bine să facă treburi muiereşti.

M-aş fi bătut atunci cu satu-ntreg, pentru că bietul tată-meu nu lua niciodată-n seamă vreo înjurătură şi le-ndura toate în tăcere. Surâdea uşor, se-ndrepta spre Borcea, cu căciula lui ţuguiată veşnic dată pe ceafă, cu nădragii rupţi, totdeauna scăpaţi de sub curea, târşâindu-şi opincile, cu gâtul lung şi cu minunăţia lui de caval, de care nu se despărţea niciodată, să se răzbune pe viaţa asta păcătoasă şi-atât de jalnic de frumoasă.

Câteodată mă luam după el. Pe ascuns uneori, că-i plăcea să fie singur. În seara căldicică în care tăcerea se-amesteca cu mirosul nămolului, îl bănuiam şezând pe-un trunchi de salcie dezrădăcinată. Şi după un cântec de jale de-ţi lua răsuflarea, îi auzeam glasul uşor şi melo-dios zicând încetişor cântecul nostru de neuitat din ţara Oltului:

Foaie verde de-avrămeasă, Ila, ila, la!
Au plecat olteni la coasă;
Au rămas oltencile Şi-au umplut cârciumile.

Da, oltenii totdeauna plecau „la coasă”, sau la alte nenumărate munci, lăsând oltencile „să umple cârciumile”, lucru nu tocmai adevărat, şi tata, în orice caz, nu se ţinuse de vorba cântecului: îşi luase olteanca cu el, şi mă luase şi pe mine, comoara lui. Din cauza asta mama ţinea mult, mult detot la el. Îmi spunea, când mergeam la peşte şi-i vedeam varicele groaznice, întrebând-o de ce lasă în seama tatei treburile cele mai uşoare:

— Pentru că mi-e drag, copilul meu… Dumnezeu l-a făcut cum e şi mi l-a dat de bărbat. Nu-i vina lui, săracu’…

Şi uite-aşa trăiam noi la Lăteni.

Aveam pe-atunci nouă ani. Mă duceam totdeauna la pescuit cu mama, care niciodată nu zicea că-i obosită, fie că era pe vremea apelor mari – când venea crapul să-ţi bată-n poartă – fie în celelalte luni ale anului, când trebuia să te duci după el în Borcea.

Aici nu mai era vorba de pescuit cu cazanul, aici pescu-iau cu chipcelul, cu prostovolul, cu plasa sau cu vârşiile şi uneori chiar cu năvodul, mai mulţi pescari laolaltă.

Trebuia s-o vezi pescuind, pe femeia asta, ca să-ţi dai seama ce-nseamnă o olteancă care-şi iubeşte bărbatul!

Mai ales când arunca prostovolul roată – cu mânecile suflecate pân' la umeri, cu fusta sumeasă sus detot, cu părul strâns bine-ntr-o basma, cu ochii, gura, nările 10 adulmecând nesfârşitul bălţilor – ai fi zis că s-a pornit să scoată tot peştele din Borcea!

— Halal nevastă! strigau pescarii văzând-o.

Dar noi tot în sărăcie lucie rămâneam; păcat de oste-neală să te speteşti muncind pe lumea asta; munca nu duce la nimic bun.

În timp ce pescuiam – îmi scoteam şi eu partea mea de peşte – tata, acasă, săra de zor, umplea butoaiele, zvânta peştele care prinsese sarea şi îl potrivea pentru vânzare.

Vânzare… Să vă ferească Dumnezeu de-aşa vânzare!

Cinci până la zece franci suta de kilograme de peşte, vândute cu toptanul la negustori hrăpăreţi. Şi încă eram mulţumiţi să-l putem da, pentru că nu mai ştiam ce să facem cu el. Nu mai încăpeam de el, se strica şi se-mpuţea, după ce ne bălăcisem în maţele lui pân' la glezne la pusul sării. Da: cinci până la zece franci suta de kilograme!

Numai pentru stat munceam, să putem cumpăra miile de kilograme de sare. Pentru noi nici măcar de o ţoală sau de mălai nu ne ieşea. Şi tot peştele ăsta care se strica şi trebuia să-l aruncăm în Borcea, de unde mama-l scosese cu-atâta bărbăţie şi cu-atâta nădejde pentru o viaţă mai bună!

Nu, într-adevăr, vorba din popor:

Bună ţară, rea tocmeală, Hât-o-n cur de rânduială!

Asta era: ţară bogată, prost alcătuită şi rău guvernată; ştia şi mama asta, ca tot ţăranul român.

În anii lungi de viaţă rătăcitoare, de la un cap al Munteniei la altul, ea avusese de mii de ori prilejul să simtă cât de nenorocită era viaţa locuitorilor ăstora, care, departe de orice gârlă şi prea săraci ca să-şi poată cumpăra carne, nu trăiau decât cu mămăligă şi cu zarzavaturi în timp ce milioane de kilograme de peşte zăceau şi se stricau, bune de-aruncat, pe tot lungul sutelor de kilometri pe care-i parcurge Dunărea cu braţele şi afluenţii ei. Dar cum să transporţi mana asta cerească, când trei sferturi din ţară n-are drumuri, astăzi ca şi acum o mie de ani?

Mama a avut atunci o idee, pe care s-a apucat s-o îndeplinească fără să ne spună şi nouă ceva: silindu-se pe ascuns să facă economii îndopându-ne cu peşte şi numai cu peşte un an întreg – rareori câte un boţ de mămăligă şi mai rar cu o bucată de pâine – a reuşit să strângă o sută de franci cu care-a cumpărat, de ocazie, o mârţoagă şi-o căruţă cu patru roţi, dintre care două şubrede rău, gata să cadă.

— Uite, i-a spus ea tatei, o să vă duceţi amândoi, tu şi cu băiatu’ cu asta, să bateţi satele şi să vindeţi peşte sărat…

— Cu asta? Oftă tata, galben la faţă; să străbat Bărăganul cu asta? Măsură din ochi gloaba jigărită, harabaua prăpădită:

— Vrei să mergi cu mine, puştiule? făcu el.

Mai încape vorbă?! Nu numai că voiam, eram încântat!

Să vezi Bărăganul, pământul ăsta fără stăpân, era obsesia oricărui copil. Şi mai ales, să pot, în sfârşit, şi eu s-alerg după ciulini, despre care prietenii mei îmi povesteau minunăţii, s-alerg şi eu pe urmele norilor de praf purtaţi de vânt!

— De ce să nu-ncercăm? făcui eu serios, stăpânindu-mi bucuria; ce-avem de pierdut?

— Pă dracu’! Calu’, mai întâi, p-ormă căruţa, şi p-ormă şi pă noi! O să ne-nghită Bărăganu’! Să ne-nghită Bărăganul! Mă trecu un fior. Da-da, voiam.

A doua zi în zori porneam, luând cu noi cele de trebuinţă, adică mai nimic. Mămuca noastră bună, plânsă, prăpădită, parcă ne-ar fi trimis la moarte, ne însoţi până-n pragul Bărăganului, până dincolo de şoseaua care duce de la Brăila la Călăraşi ferindu-se de pustie şi ţinând mai pe lângă malul Borcei. Acolo ne sărută, cu faţa numai lacrimi brăzdată de zbârcituri, cu toate că n-avea încă treizeci şi cinci de ani. Mângâie şi calul, pe care n-avea să-l mai vadă, şi zgâlţâi şi una din roţile căruţei, să-ncerce slaba-i rezistenţă. Nici căruţa n-avea s-o mai vadă vreodată.

În dimineaţa ceţoasă, cenuşie, siluetele noastre negre parcă se lipeau pe pustiul apropiat, iar corbii croncăneau 13 pe cerul de vară ploioasă. Cu căciulă-n mână, tata apucă hăţurile de frânghie şi-şi făcu semnul crucii:

— Doamne-ajută!

— Să v-ajute Dumnezeu!

Şi Bărăganul ne înghiţi, dar tata, fără să se sperie, dădu drumul din caval unor sunete sfâşietoare pe cuvintele: Au plecat olteni.

…Şi-aşa am lăsat-o pe biata mamă, pe care n-aveam s-o mai vedem vreodată.

Trei sute de kilograme de peşte grămădite în coada căruţei, terezia pentru cântărit atârnată de coviltir, un sac cu mălai, un ceaun pentru fiert mămăliga, o pirostrie, o desagă plină cu ceapă, două velinţe, un săculeţ pentru strâns gologanii şi o bâtă zdravănă ca să ne apărăm de-o fi nevoie, asta era toată averea noastră.

Mergeam pe jos, pierduţi, ca pe o mare, între cer şi pământ. Calul venea după noi, tuşind.

— Dacă n-ai fi vrut să vii şi tu, n-aş fi plecat pentru nimic în lume, nu…

Era prima vorbă pe care mi-o spunea tata, aşa deodată, în plină singurătate; n-am s-o uit până la moarte.

De-atunci mă tot urmăreşte şi-o să mă urmărească cât oi trăi. Va să zică răspunzător de toate astea eu eram, băiatul de paisprezece ani.

Da n-aş fi vrut… Dar, aş fi putut oare?

Fără să-i răspund nimic tatei – care, de-altminteri vorbise ca să nu tacă – am trecut în urma căruţei, de unde vedeam, pe dedesubt, copitele calului înfigându-se-n ţărâna nisipoasă, copite bătrâne şi păroase care se ridicau şi se lăsau cu greutate, în timp ce între osii se legăna o donicioră cu păcură pentru uns. Le-am văzut toate astea într-o clipită, şi-ndată după aceea parc-am trecut în altă lume: răsărea soarele pe neaşteptate, arunca peste singurătatea noastră jerbele lui de raze orbitoare. Miile de ciulini întunecaţi se umplură de diamante violacee pe care mă duceam să le pipăi cu degetele, sau să le culeg cu vârful limbii, în timp ce tata şi căruţa se-ndepărtau încet întorcând spatele răsăritului. Chiţcani, nevăstuici, dihori, fugeau înspăimântaţi, aproape tot atât de mulţi ca lăcustele, şi-mi părea rău că nu luasem câinele. Ce s-ar mai fi ospătat el cu vietăţile astea, că-i era şi lui lehamite de-a mânca numai peşte, ca şi stăpânilor lui.

Şi-apoi, aş fi avut în el un tovarăş bun, cum avea tata în fluierul lui. Dar mama ne sfătuise să ne lipsim de el, pentru că i-ar fi curs balele văzându-ne mâncând mămăligă, cu-atât mai mult cu cât tata avea somnul uşor şi că pe Bărăgan nu se afla ţipenie de om, cu-atât mai puţin făcători de rele.

Cu toate astea, ce bine mi-ar fi prins Ursu! Eram setos de solitudine şi de călătorii lungi, dar cu un tovarăş să-mi placă. Ani de-a rândul, martor neputincios, ţintuit la pescuitul meu, priveam la plecarea tovarăşilor mei, galo-15 pând cu crivăţul şi cu ciulinii în frumoasele noastre luni de septembrie. Unde se duceau? Ce s-alegea de ei? Ce vedeau? Unii dintre ei nu se mai întorceau acasă. Se spunea: „cutare s-a pierdut”. Altul ajunsese pân’la nu ştiu ce rudă înstărită care-l înfiase. Cum e asta? Cum te pierzi şi cum te înfiază cineva? Din pricina asta primisem fără vorbă

să-l însoţesc pe tata. Voiam s-alerg şi eu cu vântul şi cu ciulinii, s-alerg, să scap de apa asta care făcea să-mi putrezească picioarele, de peştele pe care-l strângeam de pomană.

Acuma, uite, ciulinii erau aici, la picioarele mele, frumoşi ca nişte merişoare dolofane, mulţi ca stelele, cărnoşi, plesnind de sevă, dar nemişcaţi. Nu se clinteau din loc, pentru că eram la începutul lui august. Alerga-voi cu ei, peste-o lună? Afla-voi încotro te mână, unde se duc?

Ştiam că cei mai mulţi sfârşesc trosnind în foc, în cine ştie-ce sobă. Dar ceilalţi? Cei care năşteau legendele?

Ce ţări arăta-vor ei privirilor unui băiat? Cum fac ei de schimbă soarta unora?

Ah, cât aş fi vrut să stau de vorbă cu unul care să-mi povestească aiureli, să mă mintă, dar să-mi dea ghes la visat, la cutezat! Şi ciulinii nu erau decât vis şi îndrăzneală, invitaţie la a schimba ceea ce ai pe ceea ce-ai putea avea, fie şi tot ce-i mai rău, pentru că, celor cărora le e dragă lumea-ntreagă, nimic nu-i mai rău decât statul pe loc.

În ochii noştri de copii, Bărăganul, despre care se spunea că-i „nesfârşit” însemna „tot pământul”. Era pustiu, era sterp, plin de primejdii, ştiam asta; totuşi, 16

Matei, feciorul lui moş Broşteanu, cu ciulinii a plecat într-o bună zi, şi nu s-a mai întors, şi-a ajuns unul dintre cei mai mari marchitani din Bucureşti.

Mărturisesc că nu visam la nici o mărire. Visam, atât.

Mă revolta peştele împuţit, toropeala bălţilor nămoloase şi chiar şi părinţii mei mă revoltau, pentru că aveau aerul că vor să-mi lase moştenire soarta lor amărâtă. Alta mai jalnică nici nu ştiam, şi nu-i uitam pe găzari, la care şi pâinea pe care-o mănâncă ia mirosul mărfii lor, dar ei cel puţin mănâncă pâine-n fiecare zi, pe când noi numai o duminică din patru. Şi când te gândeşti că ajungând la Borcea, părinţii mei fuseseră fericiţi să constate că e peşte din belşug:

— Aici, cel puţin e peşte! strigau ei când voiai şi când nu voiai.

Într-adevăr, era atâta că pân’ la urmă ne-a gonit, pe tata şi pe mine, iar pe mama a omorât-o.

Se-mplinise săptămâna de când nu văzusem chip de om când dând peste drumul spre Mărculeşti, care taie Bărăganul de sus în jos, tata zise:

— Nu se mai poate să mergem cu tot peştele ăsta. Trebuie să ne descotorosim de o parte din el.

— Cum? Să-l aruncăm?

— Nu chiar, dar aproape… Drumul ăsta e foarte umblat. O să-ncercăm să-l vindem ţăranilor care se duc la culesul
17 porumbului. Cu zece franci cincizeci de kile, sunt bani găsiţi.

Mă gândeam la socoteala făcută de mama:

— O să-l vindeţi cu patruzeci-cincizeci de bani kilu, aşa că după primul drum „scoateţi” şi calu’ şi căruţa şi un câştig mic pe de-asupra.

Puteam acuma să prezic ce-aveam să „scoatem” din acest prim şi ultim drum doar uitându-mă în ochii stinşi ai calului şi la faţa groaznic de suptă a tatei. Cât despre căruţă, nu era nici ea mai brează: câteva zile de arşiţă încă, şi n-o să mai fie nici ea decât un morman de lemne şi de fiare. De-acum două zile roţile nu se mai ţineau decât pe cârpăceli, şi calul cădea la fiecare o sută de paşi, împleticindu-se. Îl puneam pe picioare ridicându-l de coadă. Dar străbaterea Bărăganului în felul ăsta îl cufunda pe tata într-o muţenie din zi în zi mai îngrozitoare pentru mine, o muţenie care-mi amintea de cuvintele lui din dimineaţa plecării.

Tare-aş fi vrut să dispar, să scap de-a binelea. Era înfiorătoare tăcerea asta a tatei, la fel cu-a Bărăganului, pe care n-o sfâşia decât strigătele ascuţite ale hultanilor şi vulturilor pleşuvi, care-şi săpau cuiburile în şirul nesfârşit de dealuri ce se profilau în depărtări. Apariţia păsărilor ăstora de pradă mă silea să nu mă despart de tata nici un pas măcar. De vulturi nu mi-era teamă, că-s fricoşi, şi se

mulţumesc să sfâşie câte-un stârv zvârlit la margine de 18 păşune, dar mi-era teamă de hultani, despre care se zice că atacă turmele de oi şi câteodatată înşfacă miei în gheare.

Teama asta nu-mi era chiar atât de neplăcută. Poate că alături de-un tovarăş mai voios şi înarmat cu o puşcă, aş fi descoperit în mine un suflet de haiduc, visând la primejdii şi isprăvi de vitejie. Dar Doamne, ce trist e să te măsori cu Bărăganul – unde totu-i vitejie şi primejdii

— alături de-un om pe care viaţa-l zdrobise.

Ţinându-mă scai de el, străbătând un infinit locuit de basme, mă întrebam adesea cine era tatăl ăsta al meu pe care în afară de fluierul lui nimic nu-l interesa? Nu-l văzusem sărutând-o pe mama niciodată, şi pe mine numai rareori mă mângâiase, cam pe când ne aşezasem la Lăteni. Nu ştiam despre el mai mult decât ştiam despre calul nostru, poate mai puţin chiar.

Şi iată-n ce jalnică tovărăşie am cutezat, la paisprezece ani, să plec „în haiducie” în regatul ăsta, legendar, al ciulinilor…

Era pe la amiază când am poposit pe drumul Mărculeştilor. Calul, lăsat în voie, mergea împleticindu-se în dreapta şi-n stânga, păscând iarbă dar, prea însetat, căzu lat şi nu mai mişcă. Încercarăm să-l punem pe picioare, să-l ducem la un puţ a cărui cumpănă se zărea departe la marginea drumului, dar n-a fost chip şi a trebuit să ne ducem s-aducem apă şi să-l adăpăm acolo. Apoi am înfulecat şi noi, ca de obicei, la umbra căruţei: o mămăligă zdravănă şi veşnica saramură de peşte cu nişte afurisiţi de ardei iuţi.

Tata, mâncând, era întruna cu ochii în zare, cu nădejdea să vadă ivindu-se vreo căruţă de ţăran. Chiar se ivi, către sfârşitul mesei, o trăsură frumoasă în trapul mare, ridicând un nor de praf. Butucii roţilor sunau ca nişte clopoţei.

Doi telegari voinici, cu hamuri scumpe, o trăgeau zburdând în ham.

Era un ţigan pricopsit, unul dintre acei rotari-fierari care au pământuri frumoase şi mănoase muncite de cojani ca de-

alde noi.

— Ho, ho, ho-o! strigă el oprind cu aere de geambaş fanfaron, zgâind nişte ochi care voiau s-arate fioroşi şi rânjind cu toţi dinţii albi ca laptele.

La această semeţie tata lăsă umil capul în jos.

— Bună ziua, măi rumâni. Ce-aveţi de vânzare? Pepeni?

— Nu, peşte îndulcit…

— Ce fel de peşte?

— Ciortan…

— N-are viermi ciortanu’ tău?

— De-o avea, nu cumperi.

— De ce n-aş cumpăra? Ce, parcă-l mănânc eu? Ptiu!

Şi zicând vorbele astea coborî, legă hăţurile de o roată şi începu să scotocească prin căruţa noastră. Răsuci peştele pe toate feţele, îl desfăcu la urechi, îl mirosi, muşcă din el chiar, apoi spuse:

— Încă n-au viermi, ciortanii tăi, da’ mult nu mai ţin.

Cât ai?

— Trei sute de kile.

— Cu cât îl dai?

— Zece franci cincizeci de kile, să scap de el.

— Şi dacă-ţi iau jumătate, laşi mai ieftin?

— Nici un ban mai jos, făcu tata, dezamăgit.

Atunci ţiganul, umflându-se în pene, strigă:

— De ce eşti prost, mă? Unde crezi tu c-ai să-ţi vinzi peştele, cu harabaua asta şi cu mortăciunea de gloabă?

Şi zicând astea, dădu una cu ciubota în spinarea calului care tot întins pe jos stătea. La asemenea mârşăvie, tata strânse fălcile, apucă reteveiul şi se apropie de ţigan, care se trase-ndărăt spre trăsură:

— De ce dai în vită, cioroi împuţit? Ce, te-am rugat eu să-mi cumperi peştele? Ţi-am dat măcar ziua bună? Când ţi-oi pocni una cu bâta asta un’ te-a miruit popa…

Alb la faţă, ţiganul se făcu mieluşel:

— Ai dreptate, nene. Da’ deh, n-aş mai fi ţigan dacă n-aş face de-astea; prost năravv, să faci totdeauna pe grozavu’!

Hai, uită mojicia şi vin’ să te cinstesc cu o 21 ţuică! După aia o să cântărim o sută cincizeci de kile de ciortan la preţu’ la care-ai zis.

Tata cugetă o clipă, apoi primi o ţuică şi chiar mai multe.

Avui şi eu partea mea. Am cântărit apoi de cincisprezece ori zece kile, cântăreală cinstită. Cu treizeci de franci vârâţi în teşchereaua tatii, mai băură o ţuică şi se despărţiră destul de prieteneşte.

Şi căruţa, uşurată pe jumătate de povară, îşi reluă, în amurg, drumul abia ghicit prin Bărăgan.

N-am mers mult… O poştă… Mereu pe urmele soarelui.

Dar ne-au trebuit două zile şi mai bine să facem drumul ăsta, în aşa hal erau şi calul şi căruţa. Apoi s-au prăbuşit, aşa, dintr-odată, în arătură.

Căruţei îi căzură dintr-odată trei roţi, care se făcuseră ţăndări, şi coviltirul se desfăcu răsturnându-se. Şi calul îşi dete sufletul când asfinţi soarele aurind pustiul, rămăşiţele căruţei şi feţele noastre întristate. Bietul animal îşi găsi sfârşitul fără nici o suferinţă, fericit, poate, să isprăvească odată cu toate astea. Scoţându-şi căciula şi uitându-se la el, tata zise:

— Martor mi-e Dumnezeu că nu l-am făcut să sufere.

Trei bătăi de puşcă am alergat să-i car apă; iarbă nu i-a lipsit, şi bici, nici n-am. Dac-a murit de mâinele mele, Dumnezeu să mă ierte, da’ nu-s vinovat.

Făcu semnul crucii şi îngenunchie cu faţa la răsărit, de unde pornise fără nădejde.

Am petrecut noaptea lângă calul mort, multă vreme fără să scoatem o vorbă, înainte de a adormi în cântecul dureros al greierilor. A doua zi în zori corbii apăruseră, dând târcoale şi croncănind îngrozitor. Ne depărtarăm în grabă de stârv şi de celelalte.

Tata puse la fiert o mămăligă mare, pentru drum, umplu ceaunul cu peşte şi făcu o desagă din sacul de mălai aproape gol şi umplu şi bota cu apă. Eu m-am încărcat cu velinţele şi cu pirostriile.

Pornind la drum, tata, ca şi la plecarea din Lăteni, zise:

— Doamne-ajută!

Mama nu mai era, să ne răspundă, şi nici din caval nu mai cântă.

În ziua aceea, către amiază, cum apucaserăm pe drumul Călăraşilor, începu să bată un vânt puternic dinspre baltă:

— Iată şi băltăreţu', făcu tata; ăsta-i vestitorul crivăţului.

S-a isprăvit cu vara! Şi-acuş-acuş, dac-o să te tragă inima, ai să poţi s-alergi după ciulini.

Şi, văzându-mă privind la ciulini ca un apucat, adăugă:

— De-altminteri ştiu că asta te-a împins în gura Bărăganului. Acuma, că ne-a ajuns nenorocirea, am putea s-alergăm împreună.

— Ne-ntoarcem la Lăteni? l-am întrebat.

— Mergem mai întâi la Călăraşi, e capitală de judeţ, şi cântecul zice:

Negustor, negustoraş, Hai la târg la Călăraşi!

Bietul tata, om de treabă, încerca să-şi descreţească puţin fruntea. I-am sărutat mâna repede şi el m-a mân-gâiat pe obraji:

— Să uităm necazul, băiatu-meu… Pe lumea asta ne aflăm ca să ispăşim: aşa-i viaţa… Dar, Dumnezeu vede…

După două zile de umblat pe un drum în sfârşit bun, ajunserăm la Călăraşi, unde Borcea se supără pe Dunăre şi-o ia razna pe o sută cincizeci de kilometri, până la Hârşova, unde intră iar la matcă. Pentru prima dată la Călăraşi am aflat ce-i aia un oraş, cu drumuri pietruite, cu case zidite peste alte case şi cu lume multă care se-nghe-suia ca la bâlci. În curţile bogaţilor erau stive mari de lemne de fag sau de salcie, tăiat în stânjeni şi, văzând asta, tata a cumpărat un ferăstrău şi un topor, a făcut o capră şi iată-ne strigând prin faţa curţilor ăstora pline de lemne: „Tăietorii! Tăietorii!".

Am fost primiţi bine pestetot şi munceam pe oricât, totdeauna cu toptanul. Tata cerea de două ori cât făcea, 24 pentru că, zicea el, bogaţii se tocmesc ca ţiganii, dar pân' la

urmă tot ajungeam la învoială. Şi bietul tata asuda rău detot, din zori şi până-n noapte. Asudam şi eu, că-l ajutam pe cât puteam. Şi-am ajuns aşa să câştigăm, una peste alta, cam până la zece franci pe zi, lucru nemaipomenit.

— Trebuie, băiatu-tatii, zicea el, terbuie s-aducem acasă suta de franci care zace-n Bărăgan acuma, că altfel moare maică-ta de supărare.

Aşa că trăgeam voiniceşte la ferăstrău, mâncând pâine şi brânză. Pâine! Ce bine-mi părea că puteam să mănânc pâine! Cozonac curat, faţă de veşnicul nostru peşte de la Lăteni.

Seara, frânţi de oboseală, ne ospătam cu sarmale bune la un birt de lângă oborul de cereale, unde birtaşul îi cunoştea pe ai mei şi ne lăsa să dormim fără plată într-un colţ în şură. Dar tata, ca să nu pară prea calic, plătea în fiecare seară un kil de vin. Şi aşa, întruna, o săptămână întreagă. Încă una, lucrul ne aştepta, şi am fi apucat drumul Lătenilor, să-i ducem mamei banii. Era o mulţime de cojani cu căruţele, gata să ne ducă până la Feteşti sau şi mai departe încă.

Şi ne-au şi dus. Am plecat fără să-ncepem măcar a doua săptămână de lucru, dar nu ca să ne ducem la maicămea, că ea murise.

Nu bănuiam nimic atunci seara la han, când a intrat Gavrilă Spânu din Făcăeni, plin de praf, cu biciul pe braţ şi spunându-i tatei, în felul lui glumeţ dintotdeauna: 25

— Vra să zică-aşa, Mărine! Tu te umfli de sarmale şi Anica ta…

— Da, ştiu, făcu tata, strângându-i mâna, ştiu: Anica ne-aşteaptă cu nerăbdare… Da’ ne-a lovit nenorocirea, pe afurisitul ăsta de Bărăgan. Ia stai jos şi mai povesteşte-ne cum merg lucrurile pe-acasă.

Gavrilă se aşează, la dreapta mea, se uită cam ciudat la tata, care şedea în faţa lui, scoase căciula şi scuipă pe jos:

— Adă-mi o cinzeacă de ţuică! strigă el către hangiu.

Apucând ţoiul, ridică, fără să spună o vorbă braţul şi picură câţiva stropi pe duşumea. Văzându-l, tata apucă

paharul de vin şi vru şi el la rândul lui să lase să pice, dar rămase cu ochii pironiţi la Gavrilă, parcă l-ar fi întrebat: la cin’ te gândeşti? Omul nu răspunse, privi pieziş spre mine, îşi suci mustaţa şi-l văzu-i făcându-i tatei un semn din sprâncene.

Am priceput şi izbucnii în lacrimi. Atunci, uşurat, Gavrilă povesti pe scurt, în timp ce eu plângeam în pumn:

— Da, s-a stins, biata femeie… O-nţepătură-n deget, c-un os, pe când spânteca un peşte… Un fleac, ai fi zis, o zgaibă… Dă-n nici opt zile s-a înveninat. A venit atunci la mine, la Făcăeni… Cum a doua zi trebuia să plec cu ’ncărcătura la Călăraşi, nevastă-mea a culcat-o la noi şi, când să se crape de ziuă, trebuia să pornim la drum. Tot timpul s-a văitat, n-a închis un ochi. Alaltăseară am ajuns 26 aici şi drept în poarta spitalului am oprit. În timpul no-pţii şi-a dat sufletul. Ieri au „tăiat-o” şi-au înmormântat-o.

Şi după o pauză, omul adăugă:

— Anica v-a rugat s-o iertaţi şi v-a iertat şi ea pe voi.

— Dumnezeu s-o ierte! zise tata vărsând câţiva stropi de vin.

— La toţi ne vine rându’, într-o bună zi, încheie Gavrilă.

Şi strecură lângă farfuria tatei o basma făcută ghem; am recunoscut basmaua roşie a mamei, cu care se lega la cap când mergeam la pescuit.

— Şi gologanii, făcu el, v-o doişpe franci, mi se pare, aşa zicea.

Cu privirea rătăcind pe masă, tata murmură:

— Bărăgan blestemat… Şi peştele ăsta blestemat… Doamne, tare-i greu să urci pân’ la capăt Golgota asta a vieţii…!

— Fie-i ţăr’na uşoară! zise Gavrilă, ciocnind cu tata.

Apoi:

— Ce necazuri zici tu c-ai avut pe Bărăgan!

— Calu’ mi-a murit, căruţa s-a făcut praf, şi peştele s-a dus dracului…

— Atâta tot? Fir-ar să fie!… Şi-acuma?

— De-o săptămână tăiem lemne… Şi gândeam că ni-i îngăduit să mâncăm sarmale, că trudim de ne iese sufletu’…

A treia zi după seara asta de durere mare, am pornit cu Gavrilă. El se întorcea la casa lui, dar noi… Încotro mergeam? De Lăteni, în orice caz, nici tata, nici eu nu mai voiam să ştim. Nu ne-o mărturisisem dar se citea pe feţele noastre. Şi cu toate astea, la îndemnul vecinului nostru de comună, ne urcarăm în căruţă, în aşa hal eram lipsiţi de orice voinţă. O făceam, cred, de frică să nu ne pomenim singuri.

Trei zile şi trei nopţi de mers, amuţiţi, cu popasuri lungi în care n-auzeai decât strănutatul cailor, trei zile bune de drum între Borcea şi Bărăganul care mă chema, mă voia, îmi făgăduia tot ce nu puteam găsi nici la tata, nici la Gavrilă, a căror muţenie îmi dădea ameţeli. Ei stăteau în faţă, eu în spate, şi mă uitam la spinările lor încovoiate.

Din când în când ne-ncrucişam cu câte-un căruţaş:

— Bună ziua, oameni buni, făcea el.

— Mulţămim dumitale, răspundeau cei doi.

Asta era tot. Scârţâit de osii, zgomot monoton de roţi, cer şi pământ, făr’ de-nceput şi făr’ de sfârşit, făr’ de nădejde.

Un drum lung rămânea în urma noastră, altul tot atât de lung ne stătea în faţă, la fel de plicticos, fâşie moartă ce amăgeşte omu’.

Şi iată că-n a treia zi de mers, către seară, zărim, în depărtare, un câine mare stând pe picioarele dindărăt, 28 cu urechile ciulite, privind cu speranţă spre mijlocul drumului. Sunt sigur că-i Ursu al meu; sar din căruţă şi-alerg spre el, în timp ce se repede spre mine; ne izbim unul de altul şi ne rostogolim în ţărână, mă muşcă-n joacă, mă umple de bale, se pişă pe picioarele mele desculţe pân’ să-mi dea drumu’ şi să-i sară tatei în spinare, tata care-l prinde şi-l strânge la piept.

Suntem, aici, la o zvârlitură de băţ de casă. Şi tata-i zice atunci lui Gavrilă:

— Măi frate, vezi şi tu, nici câinele nu mai vrea să ştie de bordeiul ăla! Ia tu tot ce-i găsi acolo! Noi nu ne mai întoarcem, ne ducem în lume, eu şi baitul ăsta şi câinele.…

Ia-o tu, Gavrile, gospodăria asta fără femeie.

În picioare în căruţă, Gavrilă stătu o clipă pe gânduri, muşcându-şi mustaţa:

— Ai dreptate, Marine, făcu el. Omu’ care n-are nici pământ, nici femeie, nu-i bun de nimic. Du-te-n lume, dară. Şi uite, ia treizeci de franci pentru lemnăria pe care-o s-o scot din casă.

Apoi, arătând cu biciul spre mine, adăugă:

— Ăsta-mi pare cam apucat. Ai grijă de el pe vremea ciulinilor… E-n stare să te lase baltă. Însoară-l cum s-o face de opşpe ani; fă-i rost de-o fată cu ceva pământ, să aibă la ce roboti prin juru’ casei.

— Ba nici gând. Să-l îndrepte Dumnezeu…

Gavrilă ridică din umeri şi porni.

Rămaserăm în mijlocul drumului pustiu, cu calabalâcul nostru şi cu Ursu, care ne-ntreba din ochi ce-avem de gând.

Încremenit ca un stâlp, multă vreme tata privi pierdut zarea dinspre Lăteni, unde opt ani de zile spintecase peşte şi nădăjduise. Şi mi-am adus aminte atunci pentru prima dată de cuvintele rostite de el ca un blestem, în plin Bărăgan: „Dacă n-ai fi vrut să vii şi tu, n-aş fi plecat pentru nimic în lume!”

La o biserică în depărtare bătea toaca la vecernie când ne-am pornit la drum, apucând-o spre miazănoapte, spre Ialomiţa, spre alte meleaguri. Oceanul de ciulini îşi unduia valurile cu crestele împurpurate de asfinţit, în timp ce dealurile cu coamele lor pleşuve şi rotunjite vegheau pustietatea. Pe cerul limpede, berze şi cocori se-nvârteau în loc, dansul de adio dinaintea plecării. Mă durea ceafa de atâta privit, şi inima mi-era grea, ştiindu-mă ţintuit de pământ.

Ursu mi-o luase înainte, prinzând gâze din zbor. Tata, mult înaintea noastră, cânta din cavalul multă vreme uitat:

Şi-au plecat olteni…

Pământurile sunt mănoase pe amândouă malurile Ialomiţei, şi moşiile, numeroase. Aici Bărăganul îşi rupe dinţii.

Trei zile am rătăcit între Hegieni şi Platoneşti tot căutând un loc de argat, dar nu ne primea nimeni. În cele din urmă, istoviţi, nimerirăm într-o seară în faţa porţii unei moşioare nepricopsite, un conac dărăpănat, unde ne primiră. Era o locuinţă boierească sărăcăcioasă, cu vite puţine şi cu pământ tot puţin, aşezată la o leghe de sat.

Bărăganul pândea nesăţios, câinos, gata să înghită tot.

Împresurat de tristeţe şi însingurat, conacul părea că nu opune nici o rezistenţă căpcăunului ăstuia îndrăgostit de imensitatea nelocuibilă.

La sosirea noastră, un miros bun de mămăligă de-abia răsturnată ne gâdilă nările şi însufleţi voioasă coada lui Ursu. Slugile, bărbaţi, femei şi copii trebăluiau prin toată curtea, în timp ce găinile se îndreptau, cu ochii mici, spre coteţe.

Ne-a întâmpinat iconoama, o femeie cu înfăţişare orăşenească, cu un mănunchi de chei la brâu şi autoritară la chip. Nu ne-a descusut prea mult, s-a dus şi-a strigat sub o feareastră:

— Duducă! Duducă!

Persoana care apăru în ceardac era o duducă cu părul alb, înaltă, cu trăsături distinse şi foarte slabă, dar ţi-nându-se foarte drept. Puse întâi să-i liniştească pe câinii care se repezeau lătrând la călcâile noastre, apoi zise:

— Ce-i, Mario?

— Au venit doi sărmani, nu-s de pe aici, cer adăpost şi, dacă se poate, de lucru.

— Apropiaţi-vă, făcu Duduca aplecându-se peste balustradă.

Îl lăsarăm pe Ursu afară şi venirăm sub ceardac, cu căciula în mână. Ne privi cu atenţie, îndelung, cu ochi blânzi care-mi încălziră sufletul. Şi când, întrebat scurt, tata îi povesti totul:

— Vai de voi… murmură ea.

Vestmântul ei negru de modă veche o făcea s-arate severă, dar avea un glas care suna a bunătate şi te făcea să-i uiţi asprimea înfăţişării.

— Aveţi şi-un câine… oftă ea.

— Trebuie să-l omor? întrebă tata.

— Nu… Un câine-şi găseşte el de mâncare. Rămâneţi aici, cu ceilalţi. Şi pentru că tot vă pricepeţi la peşte, apucaţi-vă de puneţi puţin la sare, pentru conac.

— Na-ţi-o bună! făcu tata, depărtându-se. N-o să scăpăm niciodată de blestematul ăsta de peşte!

Şi i se lungi faţa cuprinsă de deznădejde. Iar ne vedeam umblând prin maţele scârboase cu sarea usturătoare la cea mai mică zgârietură, ferindu-ne de solzii care-ţi săreau în ochi, şi de oasele afurisite care puteau să-ţi otrăvească sângele, amintindu-ne de viaţa din Lăteni, de care ne săturasem şi de care fugeam.

Ca o adeverire a temerilor noastre, curtea se umplu chiar atunci de-un fum gros care venea de la peştele sărat pe care-l frigeau pentru masa de seară. Şi ce peşte! Ştiucă măruntă şi crăpcean nenorocit de-ăl cu solzii negri… Noi îi ziceam plevuşcă ofticoasă şi-o adunam cu lopata din bălţile împuţite. Mai bun peşte mânca Ursu la Lăteni!

Până să ne aşezăm la masă, băgarăm de seamă că toate mergeau deopotrivă, la Duduca. În jurul ceaunului în care fierbea mămăliga, nişte copii scheletici jucau un fel de horă a flămânzilor, gata să sară şi să culeagă stropii de terci căzuţi de pe făcăleţ. Se frigeau la degete când o făceau, dar asta nu-i împiedica să sară din nou şi să se lingă pe degete de parc-ar fi fost miere. Alţi copii se băteau, în loc de terci, pe ştiuleţi de porumb, aproape uscaţi, pe care-i şterpeleau şi-i coceau cu chiu cu vai. Îi goneau şi pe unii şi pe alţii, îi înjurau pe-nfundate, îi cârpeau, ca pe câinii care dădeau târcoale pe lângă grămezile de jăratic şi-ţi furau peştele-ntr-o clipită.

Bărbaţi şi femei roboteau alene, parcă le era lehamite, cu mutre întunecate, tăcuţi, aruncând priviri piezişe Marei, iconoama, ce veghea asupra „curţii” în care, într-adevăr, nu belşugul domnea. Se vedea bine că nu domnea nici ordinea şi nici severitatea, şi că toţi îşi pierdeau vremea fără să facă mare lucru; dar atunci, de ce atâtea slugi?

M-am întrebat lucrul ăsta mai ales după ce-am văzut-o pe iconoamă împărţind cu zgârcenie feliile de mămăligă, porţie de cap de om, nu mai mare decât un dumicat.

— Da-da, făcu tata către mine, aici îs doi la muls o vacă şi patru gata să-nghită un boţ de mămăligă.

Aşezaţi pe nişte scăunaşe scunde în jurul unor rogojini mari, fiecare primea, în afară de porţia neîdestulătoare de mămăligă, o strachină de saramură. Atâta tot. Şi, ca să nu rămână careva păgubaş, se făcea o adevărată pază în jurul mămăligii, pentru că băieţii se năpusteau pe ea ca nişte pui de lup flămânzi. Am văzut cum pe unul dintre ei l-au închis, că era cel mai iscusit la ciordeală.

Nimeni nu părea mirat de felul ăsta de-a trăi. Citeai pe toate feţele un fel de resemnare firească. Mâncau ce-aveau de mâncat vorbind tare puţin şi bând multă apă. După ce terminau, bărbaţii se duceau pe lângă vreun foc de jăratic pe jumătate stins şi coceau, şezând pe vine, păpuşoi, pe care-l mâncau pe-ndelete în noaptea care se lăsa, în timp ce câinii se băteau pe rămăşiţele de peşte zvârlite de femei.

Atunci seara am priceput şi noi câte ceva. A doua zi am aflat restul.

Duduca se trăgea dintr-o familie foarte bogată. Se cer-tase cu părinţii ei în ziua în care aceştia vrură să o mărite cu un bărbat pe care ea nu putea să-l sufere. Asta se întâmplase pe la vreo douăzeci de ani, când ea de mult îşi dăruise inima unui băiat frumos cu ochi de cerb, păr de abanos şi înfăţişare de haiduc, cu care, în copilărie, în fiecare septembrie fugărea ciulinii. Nici un tinerel nu se pricepea mai bine ca ăşti’ doi să se-ntreacă nebuneşte cu crivăţul, cu Bărăganul şi cu ciulinii lui eterni.

Nu s-au neliniştit, la început, dar mai târziu, după ce au aflat-o pe Duduca în braţele iubitului ei, nişte mişei năimiţi de tatăl fetei l-au bătut într-o noapte pe Tudorache cu atâta cruzime, că bietul băiat a rămas lat. Duduca a jurat atunci în faţa icoanei Sfintei Fecioare să rămână credincioasă celui ucis. Şi s-a ţinut de vorbă. Părinţii au dezmoştenit-o, lăsând toată averea celor două surori mai mici, cărora fapta le-a convenit.

Adăpostul ăsta modest în care trăia îl datora unui unchi.

Prost administrat, conăcelul fu, bucată cu bucată, înghiţit de „Bărăganul însetat de pustietăţi”. Şi cu toate astea chiar dacă se afla aproape în pragul mizeriei, tot „duduca cea bună” primea părinteşte toate slugile care nu se puteau pripăşi pe-aiurea. Împărţea cu ei ce se găsea prin casă, trăia ca o schimnică şi nu-şi îngăduia nici o plăcere mai costisitoare. Toată bucuria ei era să privească Bărăganul, mai ales pe vremea ciulinilor. O vedeai atunci ceasuri întregi stând şi amintindu-şi de tinereţe şi uneori îi dădeau lacrimile, cu capul rezemat de ceardac.

Maria, iconoama, era confidenta ei şi în acelaşi timp şi mâna forte care conducea gospodăria. Cam slabă mâna forte, fireşte, pentru că Duduca nu-i dădea voie să fie aspră cu „oamenii ei”.

— Să facă fiecare cât poate, cât vrea, avea ea obiceiul să-i spună Mariei, doar atât cât, târâş-grăpiş, să meargă lucrurile.

Da, „să meargă”… numai că nu prea mergeau. Şi biata iconoamă, prinsă între ciocan şi nicovală, tăia din porţia de mămăligă şi-auzea, prin sat, cântându-i-se: Pe la noi pe la Duduca, Face m’măliga cât nuca Şi-o păzeşte cu măciuca Şi pune copchiii-n hiare, Să nu ia m’măliga-n ghiare.

Dintre toţi pripăşiţii culeşi de Duduca, Maria era cea mai veche. Şi cea mai de plâns totodată, pentru că, la patruzeci de ani, singura ei pasiune era să-şi slujească stăpâna, fără să fi cunoscut vreodată un Tudorache, nici bucuria

copilăriei alergând după ciulini, nici înduioşata amintire a Bărăganului.

Dar stă scris că orice făptură omenească să verse lacrimi pentru o pricină sau alta. În nopţile frumoase de septembrie, auzind ţăranii înţepând-o cu cântecul zeflemitor din sat, Maria se ducea să se ghemuiască, plângând, sub ceardacul stăpânei; şi în timp ce aceasta, pierdută în visurile ei trecute, se revedea alergând alături de iubitul ei, sărmana iconoamă, copleşită pe nedrept de soartă, îşi căina amarnic viaţa ei dedicată unui biet devotament.

Povestea asta cu mămăliga cât nuca, păzită cu măciuca, sarcasmul acesta popular care spunea că „pun copchiii-n hiare ca să nu ia mămăligă-n ghiare”, această melopee, şi duioasă şi crudă în acelaşi timp, ajunse pentru tatămeu o obsesie.

— Câteva vorbe bine ticluite, îmi spunea el, şi vezi în ele toată durerea neamului ăstuia oropsit, nu de boieri ca Duduca, o nenorocită şi ea, da’ de boieri ca tată-său, de care ţara-i sătulă.

Avea cum s-o ştie, el care cutreierase ţara de la un cap la altul şi ştia pe dinafară aproape toate baladele noastre populare. Dar niciodată nu-l văzusem atât de speriat de-o judecată populară, ca de acest cântec de jale îndreptat împotriva celor „două femei bătute de Dumnezeu” cum zicea el. A îngânat-o de la răsăritul soarelui şi până la căderea nopţii, toată săptămâna asta care-am petrcut-o alături de el punând la sare peştele Duducăi. Şi poate că niciodată fluierul lui n-a scos melodie mai tristă, nici buzele lui n-au rostit cuvinte mai sfâşietoare.

Dar, speriat de teama de-a mă vedea ţintuit la o viaţă de câine aidoma celei pe care-o vedeam în jurul meu, şi gata mai mult ca oricând să fac cine ştie ce poznă cu ciulinii ce mă mânau spre libertate, îi strigam de multe ori că mă săturasem de bocetele lui.

Cât de rău mi-a părut mai târziu! Dar cine-ar fi bănuit atunci că obsesia asta nevinovată avea să-l coste, în cu-

rând, viaţa? Şi veni, în sfârşit, şi ziua-n care am pornit în lume. O aşteptam, gata la toate. Mi-a fost deosebit de prielnică.

În dimineaţa aceea, trebuind să se ducă, cu câţiva oameni, după două căruţe de nutreţ la Giurgeni, tata îmi spuse:

— Aseară, după vijelie, am văzut porcii cu paiu-n gură.

Asta-nseamnă că azi sau mâine-ncepe crivăţu’ să bată!

Să nu-mi faci vre-o poznă cu ciulinii ăia! Las’ să ne petrecem iarna aici… La primăvară, om vedea.

Nu i-am răspuns nimic, şi omu’ a priceput cum stă, pentru că m-a sărutat. Sărmanu’ tata… Dar aşa-i: fiecare cu soarta lui. Dacă a mea s-a schimbat cu totul, dacă astăzi fac ce-mi place la mine acasă şi pe pământul meu, asta, în bună parte, o datorez aiurelii mele de copil neascul-tător.

Erau acolo la conac patru băieţi şi trei fete, slabi, murdari, desculţi şi zdrenţăroşi, ca şi mine. Nu le păsa de goana cea mare a ciulinilor; năzuinţele lor erau destul de mărunte: câte o raită de-o leghe-două, şi pe-urmă înapoi la mămăliga cât nuca. Erau nişte bieţi neisprăviţi.

Aşa că am socotit că-i de prisos să le mai spun ceva.

Dimpotrivă, băieţii din sat, de-o săptămână-ncoace numai de ciulini vorbeau:

— Ah, anu’ ăsta o fac lată!

Copii de oameni înstăriţi sau de săraci lipiţi pământului, unii pentru că erau prea răzgâiaţi, ceilalţi prea amărâţi, îşi făgăduiau cu toţii s-o facă lată: 38

— Eu am s-o-ntind până la Călăraşi! făcea unul.

— Eu, pân’ la Bucureşti! se grozăvea altul.

Desigur, nu era vorba să faci o sută sau două de kilometri cu piciorul dar, Doamne-Dumnezeule, care-s îndrăznelile şi visurile şi presupunerile şi speranţele care să nu’ncapă-ntr-un cap de copil născut la o margine de Bărăgan!

Pentru ce n-ar întâlni, de pildă, o cucoană mare, numai dantele, frumoasă şi duioasă, care tocmai atunci să treacă cu trăsura ei cu şase cai, sau unul dintre haiducii cu flinte ucigaşe, care omoară despoţii şi răstoarnă galbenii în

palmele bătătorite ale iobagului, sau, cine ştie, fata de boier năstruşnică, şi ea pornită s-alerge după ciulini, şi care să-l ia de mână şi să-l ducă în faţa mamei sale, boie-roaica, şi să-i spună: „Uite, mamă, ăsta-i logodnicul meu!”.

De ce nu? În nimic oare nu trebuia să crezi, din tot ce povestise bunica de-atâtea ori la gura sobei? Şi nici în nimic din ce tot povestise vrăjitorul de moş Năstase, văcarul satului? Mai ales el:

Moş Năstase din Livezi, Cel c-o sută de podvezi Să le vezi să nu le crezi…

Aşa-i mergea vorba. Om de treabă, mărunţel, nu mai înalt decât bâta lui, şchiop, puţin cocoşat, cu un umăr ridicat, cu ochii lăcrămând, cârn, ursuz, totdeauna cu nădragii pe vine, era sufletul satului: cum se-mbolnăvea o vacă, îi băga mâna-n fund pân’ la cot şi-o făcea bine; 39 sau „venea” un viţel de-a-ndărătelea: tot el, tot cu mâna, îl făcea să „vină” bine, cu botul aşezat frumuşel pe picioarele dinainte; avea un purcel pântecăraie când era în creştere, „cazac” îl făcea, c-un pumn de orz amestecat cu el ştie ce; ţi-era frică să nu-ţi turbeze un câine: ţi-l ardea cu feru’ roşu între ochi, şi gata. Ştia să te tragă mai bine decât o babă, ghicea fără greş ce vreme o să fie şi ştia să-ţi arate, de la trei luni, care puici o s-ajungă ouătoare bune şi care cocoşi or să calce mai mult.

Dar trebuia să-l vezi pe moş Năstase când scopea vreun mânz sau vreun tăuraş, cu câteva beţigaşe şi-un capăt de sfoară. Vita, doar de căsca puţintel ochii, când îi apuca fuduliile şi-o uşura cât ai zice peşte, cântând: Vin la taica, băieţaş, Vin la moşu, flăcăiaş, Moşu să te flăcăiască, Fetele să te-ndrăgească.

Cât despre copii, nimeni nu ştia mai repede decât moş Năstase să-i înveţe să numere, fără greşală, până la o sută.

Atunci ridica el bâta şi zicea, poruncitor:

— Nu te faci om decât pornind în lume! Mai ales dacă ai şi-un dram de şmechereală-n căpăţână, lucru ce ni se poate-ntâmpla şi nouă, cojanilor.

Şi dădea pilde:

— Uite: domnu’ Vasilică, judecător la Călăraşi; domnu’ Andrei, ceaprazar la Bucureşti; domnu’ Take, mare stămbar la Brăila. Ăştia toţi sunt băieţi de cojan de pe la noi.

Ce-ar fi fost ei azi, dacă nu plecau? Argaţi! Nişte târâie-brâu! Şi-au ajuns oameni!

Băieţii făceau cerc în jurul lui, îl ascultau, se măsurau din ochi între ei să vadă care-o fi viitorul judecător la Călăraşi şi visau cum numai în copilărie se poate visa.

În dimineaţă-n care tata a plecat pentru trei zile la Giurgeni, m-am dus la ei.

Trebuia să-mi fac rost de-un codru de mămăligă şi de vreo două-trei fire de praz, merinde pentru ziua de fugă la care mă pregătisem şi, la noi la Duduca, nici pomeneală!

Dar îmi promisese Ştirbu, băiatu’ rotarului din sat, că-mi face rost de merinde. La el m-am dus.

L-am întâlnit în drum cu taică-său. Se duceau s-arunce pe Bărăgan un stârv de vacă pe care-l puseseră pe-o grapă de mărăcini trasă de-un cal.

— A muşcat-o o nevăstuică, mi-a strigat el. Vin’ să vezi cum o jupoaie tata de piele.

N-a ţinut mult; pe urmă, cu pielea vacii pe grapă, căruţaşul se grăbi să se-ntoarcă acasă.

— Acuma, făcu Ştirbu, hai să năpădim pe brutar! E-n sat cu cotiga. Poate-i rost să-i şterpelim o pâine. Grozav ar fi, pentru goana noastră după ciulini, ai? Să punem mâna pe-o bulcă!… De mult n-am mai mâncat. Pesemne că nici tu.

Desigur… Ca toţi ţăranii, nici eu. Dar să furăm de la brutar, nu, asta nu-mi plăcea:

— M-aş mulţumi cu puţină mămăligă, i-am răspuns.

Ştirbu îmi arse un ghiont:

— Prost mai eşti, mă! Mămăliga şi prazul ţi le dau, nu mai e vorbă, da-i mai bună pâinea!

Cât trebuia să fie de bună, mai ales pentru gurile de copii, m-am convis când am ajuns în sat, unde copiii făceau un tărăboi groaznic, ţinându-se de cotiga brutarului.

— Dă-ne pâine, pâine, pâine!

N-auzeai decât vorbele astea şi lătratul câinilor, înnebuniţi şi ei de trecerea brutarului. Nenorocitul! pentru cinci sau şase kile de pâine pe care izbutea să le vândă în satul nostru, trebuia să dea o adevărată bătălie cu liota de copii, în fiecare săptămână. Plouau loviturile de bici, peste capetele lor. Dar cu toate astea, rareori scăpa fără pagubă, dovadă ziua cu pricina, pentru că Ştirbu izbuti să-i şterpelească o pâine. Dar un copil pizmaş l-a pârât şi brutarul s-a dus să-i ceară ăi patru gologani rotarului, care i-a plătit, dar l-a-njurat şi-a ameninţat pe fiu-său până n-a mai putut:

— Te omor! Să ştii că te omor! striga el. Mai bine să-ţi iei lumea-n cap!

Ştirbu fugi cu pâinea subsuoară, cu toată liota după el rugându-l:

— Dă-mi şi mie-o fărâmiţă! Numai o fărâmiţă!

Băiat de treabă, împărţi jumătate de pâine. Mi-a dat şi mie o bucăţică.

— Restul, pe mâine, făcu el.

Şi ne-am dus cu toţii grămadă după moş Năstase, pe izlaz. După ce i s-a povestit despre furt şi despre ameninţări, văcarul se grăbi să-l liniştească pe Ştirbu:

— Să-şi ţină gura, tac-tu, făcu el. Ştiu eu bine că la vârsta ta fura mai dihai decât tine. Uite-l pe popa, poa’ s-o spună şi el.

Popa era un bătrân cu faţa blajină şi cu nasul roşu.

Zdrenţăros ca tot satul. Tare cumsecade, altminteri. Se plângea văcarului că trebuie să-şi cosească şi să-şi culeagă porumbul singur. Înjura:

— Ceara ei de biserică, nu-i în stare nici popa să şi-l hrănească!

— D-apăi eu, făcu moş Năstase. Eu care fac atâtea corvezi pă nimicuri: p-un dovleac, p-o sită de mălai, şi când şi când câteva ouă. Cât despre cireadă, alerg după ea, şontâc-şontâc, din martie şi până-n septembrie, pă doi franci de cap de vită.

— Da, măi Năstase. Eşti şi tu la fel de chinuit ca şi mine, recunoscu popa.

Şi, scotocind prin buzunarul anteriului lui peticit, scoase o sticluţă:

— Ţine, măi Năstase. Trage şi tu o duşcă din ţuica asta, că-i bună. Mai uiţi de necazuri.

Părintele Simion nu era popă decât cu numele.

Biserica lui, ca mai toate bisericile de sat, sta închisă toată săptămâna, că n-avea credincioşi. Duminica şi sărbătorile, câteva babe gârbovite veneau la liturghie. Îi ieşea cam un franc sau doi, la un loc, de la lumânări şi de la cele două raite pe care le dădea paracliserul umblând cu talerul întins, strigând de parc-ar fi fost surd:

— Pentru bi-se-ri-că! Pentru un-dă-lemn!

Morţii erau rari, ca şi nunţile şi botezurile de altfel. Şi la zi-ntâi, când se ducea prin case cu botezul, i se aruncau în aghiasma din căldăruşă nasturi şi bănuţi de-un ban.

Dar oamenii ţineau la el pentru că era îngăduitor şi cumsecade. Se povestea despre el o istorie amuzantă: Pe măsură ce-mbătrânea îl cam păcălea ţinerea de minte. Şi-atunci, ca să poată răspunde fără greşeală creştinilor care-l întrebau „câte zile-au mai rămas pân' la Paşti", luase obiceiul ca la începutul postului mare, să-şi pună-n buzunar atâtea boabe de porumb câte zile erau. Şi în fiecare seară arunca un bob. Şi-n felul ăsta, când un ţăran îi punea vreo întrebare care să-l încurce, scotea boabele din buzunar, le număra şi răspundea cu precizie.

Odată însă un drac de băiat i-a vârât în anteriu un pumn de porumb. Şi degeaba arunca popa bobul lui zilnic, sărbătoarea mare se apropia şi boabele nu scădeau.

Şi aşa, strâns cu uşa de întrebări, popa sfârşi prin a le 44 arăta oamenilor grămada de porumb care-i umplea buzunarul şi răspunse:

— Anu' ăsta n-avem Paşti!

Să fi fost miezul nopţii, când a venit Ştirbu să bată-n uşa hambarului în care dormeam singur. L-am luat de mână şi l-

am dus până la o grămadă de saci goi, care-mi ţinea loc de pat. S-a cuibărit acolo repede, dârdâind.

— M-a bătut tata de m-a smintit, murmură el încetişor.

Era atât de schimbat glasul lui, că l-am recunoscut mai mult după respiraţia lui de copil. Continuă:

— Am aşteptat să se facă noapte târziu şi m-am vârât pe urmă într-o claie de fân. Acolo m-a prins, pe când dormeam. Eu zic că mă omora, dacă n-ar fi alergat mama să mă smulgă din mâinile lui.

— Oricum, mă… Tată…

Ştirbu nu plângea. Îi ghiceam faţa osoasă, palidă, foarte vioaie, ochii scăpărători. Era singurul meu prieten.

Ţineam la el ca la un frate.

— Ţi-e foame? mă mai întrebă el, înainte de-a adormi.

Mai am jumătatea aia de pâine. E-aici, pe saci. Ia, dacă vrei.

— Şi tu? Tu ce-ai mâncat azi?

— Porumb copt. Mai am un ştiulete, da-i rece şi tare.

— Dă-l încoa’.

Căutându-se în sân ca să dea de ştiulete, scoase un geamăt.

— Sunt tot numai vânătăi, făcu el.

Ronţăiam porumbul, gândindu-mă că pe mine nu mă bătuseră niciodată.

— Oricum, bre, ce tată… Săracu’ Ştirbu…

L-am luat de gât şi-am adormit aşa.

Ce dimineaţă!… Zorile nici nu mijiseră încă, când o zguduitură nemaipomenită mă deşteptă tresărind: uşa hambarului fusese smulsă din ţâţâni.

— Crivăţul! am strigat.

Dar Ştirbu n-a mişcat; dormea greu. N-am mai spus nimic. L-am lăsat să-şi doarmă somnul, c-avea nevoie, şi-am rămas cu ochii căscaţi în întuneric.

La Duduca-n curte era „ca pe Bărăgan”, vraişte – nu degeaba-i vorba asta. Mai ales şura, cu spatele spre miazănoapte, era cea mai bătută de crivăţ. Avea o gaură

mare, unde pe vremuri trebuie să fi fost o fereastră, şi vântul intra pe-acolo furios, ca valul. Grozav îmi plăcea. Acuma, că uşa era la pământ, crivăţul părea un puhoi care intra prin spărtură, ne spăla faţa şi ieşea prin căscătura uşii prăbuşite. Îmi închipuiam chiar, că de n-ar fi fost atât de întuneric, aş fi putut s-apuc puhoiul de vânt, aţâţă-l simţeam de greu şi de rece.

Afară era un tărăboi, mai mare plăcerea, cu şuierături, vuiete, trosnete. Un coş părăsit scotea mugete ca de taur. Cădeau scânduri de peste tot. Ascultam singur la toate astea, cu privirea ţintuită la spărtura unde fusese fereastra, în timp ce prietenul meu sforăia cu capul înfundat sub saci.

Deodată, un vârtej puternic şi, tronc! ceva de spaimă care-mi sare-n obraz şi mă zgârie aproape să-mi dea sângele.

— Ciulinii! Ciulinii! urlai eu, încercând s-arunc ghemotocul spinos pe care ni-l trimitea crivăţul. Ştirbu sări-n sus, atunci, voios:

— Au venit? Hai! Repede! strigă el.

N-aveam ce-mbrăca, că ne culcasem îmbrăcaţi. Fiecare cu un ciomag în mână, cu căciula bine trasă pe ochi, ieşirăm repede afară, fără să uităm de restul de pâine care trebuia să ne ţină loc de mămăligă şi de praz.

Ce viaţă… O nebunie! Astăzi, la douăzeci de ani de atunci, încă stau şi mă întreb dacă feeria aceea n-a fost vis, dacă într-adevăr am trăit-o în copilăria mea. Pentru că niciodată, încă de pe vremuri legendare ale barbariei turceşti, ţara mea muncitoare şi blândă n-avusese parte de zile atât de cumplite cum au fost cele despre care vă voi vorbi în această povestire; niciodată neamul meu blajin n-a suferit mai crâncen. Dar, ce ştiam noi, copiii?

În afară de viaţa amară a celor ce se nasc în bordeie, în 47 afară de lipsurile constante care macină şi modifică făptura omenească şi care nu mai revoltă pe nimeni pentru că prea s-au obşnuit cu ele, ce ştiam noi despre geamătul veşnic ce ieşea din milioanele de piepturi de ţărani, de la un capăt la altul al ţării? Odrasle ale Bărăganului liber şi leneş, pe

meleagurile căruia viaţa se încheagă din somnolenţă şi dăinuie în miraj, noi rodeam nevinovaţi din ştiuletele nostru de porumb pe care Dumnezeu binevoia să-l facă să răsară şi cântam neştiuţi despre mămăligă, că-i prea mică. „Cât nuca”, aşa era peste tot – pentru tot ţăranul român – cu singura deosebire că-n alte părţi oamenii o plăteau cu sudori de sânge, în timp ce noi, uitaţi de Dumnezeu şi de lipitorile omeneşti, noi ne-o câştigam scărpinându-ne sub căciulă.

Dar, nu ne dădeam seama. Aveam s-o aflăm, luaţi de crivăţ, care-ncepea să sufle pe Bărăgan în ziua-n care ciulinii erau gata să semene grăunţa lor răufăcătoare.

În lumina unui cer uşor albit de zori, cârduri risipite de ciulini lânoşi săreau în văzduhul aproape obscur, când sărutând pământul ce nu se vedea bine, când dispărând, sus, în bezna nopţii, ca o înnebunitoare răpăială de umbre sferice dezlănţuite de-un Dumnezeu ieşit din minţi.

— Ah, de-am putea să ne urcăm pe ei călare, să zburăm ca nişte zmei… oftă Ştirbu, cu adâncă părere de rău, în clipa-n care ne înghiţea câmpia cenuşie.

Şi îndată crivăţul şi ciulinii ne smulseră pe unul de lângă celălalt. În clipa următoare nu mai eram decât două năluci alergând în goana mare. Îl zăream, departe, 48 trudindu-se să-şi prindă frumosul său ciulin. Al meu, la fel de mare şi de rotund, îmi dădea şi el tot atât de furcă, pentru că vântul sufla a vijelie. Şi nu era vorba să fugi după o mie de ciulini de-odată, ci cât mai mult după acelaşi, mai ales că cei frumoşi erau puţini. Aşa că, înarmaţi cu câte o prăjină uşoară cu vârful făcut cârlig, retezam avântul arbuştilor noştri zburători îndată ce păreau să ne piardă pe drum. Câteodată eram siliţi să-i oprim ca să ne mai tragem puţin sufletul.

Mai lung de picioare decât prietenul meu, gândeam că-l întrecusem cu vreun kilometru, când primele raze ale soarelui aruncară petele lor de purpură pe nesfârşitul balamuc de pe Bărăgan. Am ridicat atunci ciulinul meu în

vârful prăjinii şi m-am urcat pe-o moviliţă de unde l-am zărit, la marginea pustiului, pe moş Năstase, care se-ndărăt-nicea să mai scoată, pentru cireada lui, o ultimă zi de păşunat unui izlaz măturat de crivăţ.

Se ivi în curând şi Ştirbu urmat, din loc în loc, de-un cârd de tovarăşi, cei mai mulţi cu sufletul la gură. Se iveau de peste tot, într-un talmeş-balmeş de ciulini care se rostogoleau odată cu băieţii. Câteodată nu-i mai puteai deosebi de alţii şi nu mai ştiai care rotogol e ciulin şi care-i băiat, până ce-apărea câte-un ţugui de căciulă şi două mâini cu-un ciomag mititel, agitându-se şi ridicându-se-n două picioare ca nişte popândăi. Apoi iar îi amesteca crivăţul.

Am început să fug ca şi-naintea venirii lor.

Când, peste un ceas, m-au ajuns din urmă la al doilea popas, rămăsese numai jumătate dintre ei. De sat, de conacul Duducăi, nici urmă la orizont. În plin Bărăgan…

Ciulini alergând, şuierând în aerul limpede. Purcoaie de mărăcini, rostogolindu-se în salturi. Corbi rătăciţi.

Şir nesfârşit de moviliţe, din care am ales-o pe cea mai mare ca să ne adăpostim.

Eram, cu toţii, şase. Doi fiind desculţi, sângerau rău.

Au renunţat să meargă mai departe şi-au fost buni, ne-au dat nouă merindele lor, mămăligă şi praz. Ştirbu i-a cinstit cu bucăţi de pâine, şi au făcut calea întoarsă cu oarecare tristeţe.

A fost o gustare, în patru, mai mare dragul. Niciodată mămăliga şi prazul cu sare n-au dat de guri mai lacome; niciodată o plăcintă cu unt şi cu brânză n-a fost preţuită ca fărâmele de pâine pe care Ştirbu ni le împărţea cu dărnicie în chip de prăjitură. Era atât de bună, pâinea asta, că ceilalţi doi tovarăşi mai cerură câte o bucăţică.

— Vă dau tot ce-a mai rămas, făcu Ştirbu, da’ daţi-ne opincile voastre pe-ale noastre!

Într-adevăr, ei aveau opinci aproape noi, ş-ale noastre erau găurite-n călcâi.

— Voi n-o să mergeţi cine ştie ce departe, pe când Matache şi cu mine… Dumnezeu ştie! adăugă prietenul meu.

Ceilalţi se priviră, şovăind.

— Prea-i scump… făcu unul dintre ei.

— Cum, prea scump? strigă Ştirbu.

Şi arătându-şi vânătăile de pe obraji:

— Ia te uită cât m-a costat pâinea asta!

Băiatul păru convins, dar:

— Să-mi dai pe deasupra şi patru nasturi de sidef!

făcu el, începând să se dezlege la opinci, odată cu prietenul său, că se tocmise şi-n numele lui.

Îşi primiră nasturii de sidef, opincile noastre găurite şi restul de pâine. Ne încălţarăm cu ele, apoi:

— Acuma-i rândul vostru să ne daţi câte-o fărâmă de pâine, începu Ştirbu. Am uitat să ne facem o găluşcă.

Uitatul ăsta îi cam mâhni o clipă pe noii posesori ai grozavei bucăţi de pâine dar, băieţi de treabă, primiră jertfa. Ne-am făcut toţi câte-o găluşcă pe care ne-am pus-o sub căciulă, ca s-o mâncăm la popasul următor.

Şi, dând drumul ciulinilor noştri, pornirăm din nou, urlând cu vântul:

Vira la Profira Şapte galbeni lira!

Popas în patru n-a mai fost, pentru că tovarăşilor noştri, după scurtă vreme, le dădu sângele din călcâie.

Mai rezistent, cel care se tocmise pe opinci vru s-o întindă ceva mai departe, dar celălalt, dând drumul ciulinului său, se agăţase de haina lui şi plângea. Din pricina asta se alese c-o palmă peste căciulă, care-i 51 turti găluşca. Sărmanul o culese aşa amestecată cu păr şi o mâncă printre lacrimi.

Cum era posesorul unei preţioase cutii de chibrituri, Ştirbu se oferi să i-o cumpere pe preţul a doi nasturi de sidef.

— Ba pă trei!

— Bine, pă trei.

Aşa că o a doua afacere bună fu încheiată mulţumită nasturilor ăstora de sidef după care ne prăpădeam cu toţii, pentru că erau foarte rari şi foarte frumoşi. Valorau de zece ori cât ăia de tinichea. Ca să-ţi faci rost de ei, nu erau decât două căi: să-i tai de pe rochiile din casă, lucru ce-nsemna o păruială zdravănă, sau să-i câştigi la jocul de nasturi, cum făcea Ştirbu, care-avea aproape toţi nasturii de sidef din sat. Un al treilea fel, mai umilitor, era să schimbi o pereche de opinci bune pe una proastă, sau să-ţi dai cutia de chibrituri, marfă de oraş, mai rară şi mai de preţ decât pâinea chiar, pentru că un copil de la ţară care nu-şi poate aprinde focul în mărăciniş e tot atât de nenorocit ca un vânător fără alice. Din pricina asta Ştirbu făcu bunătatea de a da celor doi câteva din chibrituri înapoi, şi-o bucată de scărpiniche. După care ne despărţirăm.

Porniră înapoi şchiopătând, cu vântul în faţă, care aproape că-i dobora. Ne-am uitat după ei până ce nu s-au mai văzut.

Şi-atunci Bărăganul ne păru şi mai pustiu. Rămăsesem cu-adevărat singuri, copii amândoi. Aşteptam să spună prietenul meu o vorbă, sau s-o ia din loc, dar el aştepta pesemne acelaşi lucru de la mine. Şi rămăsesem aşa înfipţi locului, cu umăru-n vânt, cu un picior pe prăjina care ţinea ciulinul, fiecare ferindu-se de-a privi în ochii celuilalt. Cercetam mai curând nesfârşitul care ne înghiţise prietenii.

Era oare mai înţelept să facem ca ei?

Tocmai asta mă-ntrebam, cu inima grea, când îl văzui pe Ştirbu că-şi scoate căciula, ia găluşca şi începe s-o mestece alene, cu poftă. Ceea ce văzând, făcui şi eu…

Dar n-am avut timp să-mi apuc găluşca: o răbufnire furioasă de vânt ne smulse şi ciulinii şi căciulile!

Răspunserăm cu strigăte de bucurie. Şi goana reîncepu, mai straşnică.

Şi uite-aşa împinge soarta paşii omului…

Şi-am alergat aşa toată ziua asta, lungă şi bogată ca o viaţă-ntreagă, plină de cer, de pământ, de soare, de crivăţ.

Seara se umplu de o beznă cum nu mai văzusem, care ne prinse în mijlocul pustiului. Ni se făcu frică, dar n-am spus niciunul nimic, fiecare vrând să pară viteaz în ochii celuilalt.

— Mă Matache, să ştii că nu există strigoi, poţi fi liniştit, făcu Ştirbu uitându-se-n jur.

— Nu-s, ştiu. Poate-or fi prin cimitire…

— Nici. M-am dus într-o noapte, odată.

Şi îşi făcu de trei ori semnul crucii, zicând:

— Da’ de-nchinat trebuie să ne-nchinăm.

Mi-am făcut şi eu semnul crucii, mulţumit.

Ne oprisem să poposim într-o vâlcea plină de mărăcini, unde bezna era mai neagră decât pestetot. Adăpostiţi de crivăţ, aprinserăm un foc zdravăn şi hotărârăm să rămânem peste noapte. Ştirbu scoase merindele noastre din buzunare, dar căldura şi oboseala ne-au turtit detot. Braţele, îngreunate, nici mâncarea la gură n-o mai puteau duce. Căscam de ne ieşeau fălcile din loc. Ne-am lăsat pe spate unul lângă altul, cu ochii plini de para focului, înconjuraţi de noaptea neagră. Asta-i imaginea cu care-am adormit, dar n-a ţinut până-n zori.

În timpul nopţii vântul, aruncând cenuşa aprinsă în mărăciniş, în ciulini, în tufărişul grămădit dintotdeauna în vâlcea, le-a dat foc. Ne-am trezit năuciţi în faţa flăcărilor care se ridicau până la cer. Dogoarea lor ne-a silit să ne tragem către buza vâlcelei, în sus, unde am moţăit o veşnicie cu faţa la foc şi cu spinarea la bezna Bărăganului, când un galop turbat zgudui şi pământul şi măruntaiele din noi, rostogolindu-ne în fundul vâlcelei, unde focul trăgea să moară.

Îmi bătea inima de-mi tăia răsuflarea. Ştirbu era alb la faţă ca un mort. Amuţisem amândoi, degeaba ne uitam unul la altul întrebâdu-ne din ochi ce-i cu galopul ăla năstruşnic. Mi-era frică chiar şi glasul să mi-l aud. Multă vreme, în mijlocul tăcerii, fiecare trosnitură de vreasc mistuit de foc înfiora dureros trupurile noastre împietrite de spaimă.

La un moment dat, prietenul meu vru să-mi spună ceva. Nu putu decât să mişte buzele. Apoi, când se stinseră şi ultimile flăcări, nici în ochi nu mai puteam să ne privim, ceea ce ne făcu groaza şi mai mare. Ne-am strâns atunci cu putere în braţe, unul pe altul.

Era şi timpul, pentru că din nou noaptea fu zgâlţâită de galopul fantastic, de data asta drept spre buza vâlcelei noastre.

A ţinut-o aşa până-n zori când, istoviţi, cu obrajii uzi de lacrimi, ne-am dat seama că toată groaza asta era din pricina unui armăsar tânăr scăpat de la cine ştie ce conac boieresc. Străbătea Bărăganul în lung şi-n lat şi se speria de ciulinii care-i zburau pe deasupra capului.

Liniştiţi, am adormit din nou, ca doi îngeri oropsiţi, ca să ne trezim în razele orbitoare ale soarelui biciuite fără-ncetare de crivăţ. Ne era o foame grozavă, şi-am isprăvit toate merindele. Şi viaţa ne-a părut din nou aşa cum e.

Plină de lumină şi de urâţenie.

Lumina, i-o ştiam eu bine. Despre urâţenia ei nu ştiam mare lucru-n dimineaţa aia, dar două detunături de carabină, ce răsunară-n clipa-n care ne pregăteam să ieşim din vâlcea, aveau să ne-nveţe repede ce însemna 55 cruzimea omului. Dar mai aveam încă mult până la a pricepe drama care se petrecuse la repezeală.

— Trebuie să fie nişte vânători, am zis eu auzind împuşcăturile.

— Cu siguranţă, făcu Ştirbu.

Şi căţărându-se pe buza vâlcelei, aruncă ochii pe Bărăgan; se trase-napoi speriat:

— Doi jandarmi, plecaţi peste-un om pe care l-au împuşcat, gemu el.

Ne traserăm repede în spatele colinei, ascunzându-ne în mărăcini. De-acolo i-am văzut pe jandarmi târând mortul, fiecare de câte-un braţ, drept spre vâlcea, unde l-au rostogolit cu-o lovitură de cizmă. Când a văzut cenuşa proaspătă, unul dintre ei a zis:

— Vreun cioban trebuie să fi-nnoptat aici. Se depărtară liniştiţi în pas milităresc, cu carabina în bandulieră.

După ce dispărură la orizont, ne duserăm să-l vedem pe omul omorât. Era un ţăran tânăr, în zdrenţe. Zăcea cu faţa la cerul orbitor, cu braţele deschise, cu picioarele răşchirate, cu faţa înmărmurită. Încheieturile mâinilor erau învineţite, dovadă că-i puseseră cătuşe tare strânse.

Ştirbu, care stătea în picioare la capul mortului, se plecă şi-i deschise o pleoapă:

— Are ochii verzi… făcu el.

Apoi, ridicându-se:

— Hai să fugim, pân’ nu vine procurorul.

Prietenul meu se temea de procuror cum se tem toţi ţăranii; dar pe Bărăgan, hultanul îi ţine locul.

Nu mai aveam nici ciulini, nici prăjini, că le mistuise focul. Nu mai aveam nici poftă de-alergat după alţi ciulini, pe care crivăţul îi tot rostogolea prin preajma noastră.

Mergeam tăcuţi, cu braţele bălăbănindu-se, împinşi de vânt. Câteodată ne prindeam: „cine-o să meargă mai mult cu ochii închişi”, jurând să nu ne tragem pe sfoară, dar ne trăgeam, ceea ce nu-nsemna că nu ameţeam.

Apoi începu să se zărească la orizont o clădire: era gara Ciulniţa, în inima Bărăganului. De departe semăna cu o baracă părăsită-n pustiu, aşezată pe nişte traverse negre care se-nşirau la nesfârşit. Câţiva copaci pirpirii o făceau s-arate şi mai singuratică. Şeful de gară alerga cât îl ţineau picioarele după un câine care fugărea o găină. O femeie cu poalele ridicate de vânt se căznea să-ntindă nişte rufe.

Ne-am ferit de gospodăria asta chinuită de pe Bărăgan şi ne-am dus de-a dreptul spre cârciuma gării, mai primi-toare de obicei cu desculţii decât cu oamenii „care poartă haina statului”. Cârciumarul, un ţăran voinic cu un chip cumsecade, ne primi mai bine decât ne aşteptam. I-am mărturisit că pornisem după ciulini şi, fără să ne certe, ne-a ospătat cu pâine, slănină şi chiar şi limonadă. În loc să ne descoase, se mulţumi să ne-ntrebe de pe unde suntem.

— De pe la Hagieni, am răspuns.

Şi atât. Dar puţin după asta veni un lampagiu de la gară, şi ăsta începu să ne hârţuiască cu întrebări, şi-ncepu chiar să ne ameninţe: cine eram, de ce-am plecat de-acasă, încotro ne duceam…

— Ar trebui să vă dea pe mâna jandarmilor! încheie el.

— Lasă copiii-n pace! îi strigă cârciumarul. Nici tată nu eşti, nici copii n-ai, ce te pricepi tu?!

Lampagiul amuţi numaidecât. Ceru apoi „un păhărel”, dar cârciumarul i-o reteză pe turceşte cu un ioc şi se apucă să-şi citească jurnalul.

În clipa asta se petrecu un lucru groaznic: o ţărancă tânără, plină de praf, cu picioarele însângerate şi faţa numai noroi, se ivi în pragul cârciumei şi, rezemându-se de uşori, strigă, cu glasul răguşit de plâns:

— Creştini!… N-aţi văzut cumva doi jandarmi ducând un om în lanţuri?

Ştirbu tresări:

— N-am văzut nimic! răspunse el, înspăimântat.

Femeia dispăru imediat, fugind. Atunci lampagiul se întoarse spre prietenul meu, îl sfredeli cu privirea şi-i zise:

— Te-ai pripit cu răspunsul şi asta dovedeşte…

— Ţi-am zis să laşi copiii-n pace! îi tăie vorba cârciumarul. Ai băut prea mult astăzi. Hai, cară-te!

Plecă.

Am socotit şi noi că-i mai sănătos s-o luăm din loc, la rândul nostru, şi-i sărutarăm cârciumarului mâna.

În gară, un tren de marfă care trebuia să plece la Bucureşti, făcea un zgomot de fierărie nemaipomenit. Nu mai văzusem lucruri de-astea pe Bărăgan şi uitându-ne cum manevra mereu, miji în noi speranţa să ne putem agăţa de el la plecare:

— Se zice că merge repede ca vântu’, îmi şopti prietenul meu. Trebuie să fie ceva grozav!

A fost grozav, într-adevăr. Ne ascunsesem într-un vagon cu lemne de construcţie, şi trenul ne-a dus, fără să se

oprească, până la Lehliu. Pe drum, am ieşit din ascunzătoare, ca să privim, şi în câteva ceasuri am văzut lucruri care altminteri îţi cer ani de zile ca să le vezi, mai ales unor ţărani care-şi muncesc pământurile aproape sterpe şi-şi bat şi femeile şi vitele. Altora li se răstoarnă povara din cauza drumurilor proaste şi li se rup căruţele, de rămân singuri, în câmp, să se descurce, departe de orice aşezare omenească.

Către sfârşitul călătoriei a dat un frânar peste noi. Nu ne-a făcut nimic. Stătea în gheretă în vagonul dinaintea noastră, şi începu să cânte din fluier. Cântecul lui ne-a atras. Ne-am apropiat, la început cu grijă. Pe urmă, când ne-a văzut, ne-a zâmbit prietenos, şi-atunci ne-am apropiat ca să-l ascultăm mai bine. Era un om în vârstă, care părea visător. Mereu îşi scuipa între degete, umezea găurile fluierului şi ne cânta doine, încruntând din sprâncene.

Puţin înainte de a intra în gară la Lehliu, ne-a cântat cântecul tatei şi-al meu:

Şi-au plecat olteni…

Am plâns, cu faţa-n palme.

Ajungând la Lehliu, frânarul ne-a spus:

— Ei, v-a plăcut? Acuma, staţi puţin; o să plece îndată un tren mixt spre Ciulniţa, am să vorbesc cu unul de-ai mei să vă ducă acasă.

— Da’ noi nu suntem din Ciulniţa şi nu vrem să ne ducem acasă, spuse Ştirbu.

— Ahaa… Asta-i altă căciulă. Da’ de un’ sunteţi, şi un’ vă duceţi?

— Suntem de la Hagieni şi ne ducem în lume!

— În lume? Ei, asta-i ceva serios… După cât se vede, nu glumiţi… Haideţi cu mine:

— Nu ne daţi pe mâna jandarmilor?!

— Ferească Dumnezeu! Şi eu îs unu’ de-ăia care vor să vadă lumea, şi-am plecat de-acasă când eram mai mic decât voi. Aşa c-aş vrea să văd cum vă pot fi de folos. Cu siguranţă că nu de prea mult bine aţi plecat de-acasă.

„Câinele nu fuge de-mbucătură, ci de zburătură!” Lipsi o clipă, se întoarse îngândurat şi se îndreptă, cu noi alături, către cârciuma de lângă gară, unde stătea dejugată o mulţime de căruţe ţărăneşti. Acolo soarta noastră se hotărî de la sine, în felul cel mai neprevăzut.

Cârciuma era plină de oameni, care se-ntorceau de la un târg mare. De-ndată ce intrarăm, privirea lui Ştirbu se-ncrucişă cu a unui ţăran tânăr aşezat cu o femeie frumoasă la o masă în fund. O clipă au rămas amândoi aşa, ca fermecaţi de propria lor privire, pe urmă omul se plesni cu palma peste picior şi strigă, cu un glas de-ntoarse toate privirile muşteriilor spre el:

— Mă Ionele! Fă-te-ncoa! Mai curând m-aşteptam la moarte, decât să te văd pe tine aici!

Ionel (noi îi ziceam Ştirbu pentru că ştirb era) se apropie sfios, sărută dreapta omului şi-ncepu să plângă înfundat.

— Nu mai plânge, făcu celălalt. Uite pe nevastă-mea, Lina. E frate-meu, închipuie-ţi! zise el către femeie.

Ionel sărută şi el mâna femeii, care-l cuprinse cu braţul de mijloc şi-l mângâie până ce tăcu.

— Cine-s oamenii care-s cu tine? îl întrebă frate-său.

— Păi, răspunse frânarul, acuma dacă şi-a găsit neamurile, eu nu mai am nici un rost. Da’ un pahar în sănătatea vostră aş putea bea!

Ne-am aşezat la o masă. Puţin după aceea, toată lumea aflase despre isprava noastră.

— Povestea ciulinilor! făcu fratele lui Ionel, cu faţa întunecată. Nu-i nici vina copilului, nici a părinţilor.

Toată ţara, de la Dorohoi la Vârciorova, nu-i decât un Bărăgan pe care se plimbă, cu biciu-n mână, ciulini veninoşi, dă-n alt fel. Ăia-s ciulinii pe care trebuie să-i stârpim, dacă nu vrem să ne vedem, printre alte nenorociri, copiii plecând de-acasă şi pornind în lume!

— Prea vorbeşti tare, Costache, îi şopti nevastă-sa, aruncând neliniştită priviri în jur. Nu crezi că-i vremea s-o pornim? Caii-s destul de odihniţi.

Costache se ridică, plin de sănătate, vânjos, oacheş bine. Îi scăpărau ochii de mânie:

— Haidem!

Apoi, punându-mi o mână pe cap:

— Vii şi tu cu noi în Vlaşca? făcu el, cu blândeţe. Şi acolo ciulinii ţin locul cel mai bun la soare, da' măcar o să te-nvăţ, ca şi pe Ionel, meseria de căruţaş. O s-ajungeţi şi voi într-o zi să faceţi căruţe pentru ţărani şi să vă duceţi 62 să le vindeţi la târg, ca mine. Şi o să vedeţi şi ţara, şi du-rerile ei.

Aşa că m-am dus cu Costache, cu nevastă-sa şi cu Ionel, în judeţul Vlaşca.

Comuna se numea Trei-Sate. Am ajuns într-o după masă rece, posomorâtă, ploioasă, rupţi de oboseală şi uzi până la piele, cu tot sacul pe care fiecare dintre noi îl pusesem pe cap şi pe spinare. Era aproape noapte. Am priceput totuşi de unde-i venea numele ăsta de Trei-Sate: erau, într-adevăr, trei cătune despărţite de două gârle care se-ntâlneau drept în faţa primăriei. Comună săracă.

Casele, acoperite cu stuf putrezit, se-ngropau în pământ.

Le înconjurau nişte garduri nenorocite dintr-o împletitură de mărăcini, care nu le puneau la adăpost de nepoftiţi.

Nu ne-a primit, cum e obiceiul, o liotă de câini furioşi.

Li se auzea lătratul răguşit, de pe sub nişte căpiţe de fân turtite de ploaie.

Şi iată-ne la Costache acasă… Casa era a lui socru-său, Toma rotarul, meşteşugar vestit. Era aşezată la malul uneia dintre cele două gârle, un şir lung de odăi şi de ateliere de fierărie şi caretărie. Venirea noastră stârni un tărăboi asurzitor: curtea, mare şi plină de noroi, cufun-dată în întuneric, răsuna de strigăte de bărbaţi şi de femei, de ţipete de copii şi urlete de câini nebuni de bucurie.

Cei mari se sărutau, copiii scotoceau prin căruţă, câinii 63 săreau pe noi şi ne murdăreau. Şi numaidecât atenţia familiei se opri asupra noastră, cei doi străini.

— Da' voi cin' sunteţi? ne întrebară cei patru ucenici caretaşi.

Le răspunse Ştirbu:

— Eu sunt Ionel, fratele lui Costache, şi el mi-e ca şi un frate, e Matache.

— Şi de un' sunteţi?

— De pe Ialomiţa.

— Şi rămâneţi la noi?

— Rămânem; o să-nvăţăm să facem căruţe pentru ţărani şi-o să ne ducem să le vindem la târg, cum face Costache.

— Mai e pân' atunci, făcu în râs un ucenic.

Intrând în casă claie peste grămadă cu câinii după noi, mă uitam la focul minunat, aproape înăbuşit, din vatra fierăriei. Nimerirăm într-o tindă mare, care uşor putea cuprinde doisprezece oameni şi de unde câinii fură îndată daţi afară de bunica, furioasă de îdrăzneala lor. Îi ziceau „bunica" doar pentru că ţinea în braţe un băieţel de vreo trei anişori, singurul copil al tinerei perechi; altiminteri, deloc bătrână, nevasta lui moş Toma părea să fie stăpâna casei întregi, pentru că la ea se duceau toţi, pentru toate celea. O găsirăm aşezată în faţa vetrei, cu micuţul în poală, povestindu-i unul din basmele noastre care nu se mai sfârşesc şi pe care-l tot schimba după închipuirea ei: 64

—. şi zmeul cel rău striga: „Un tăciune şi-un cărbune, taci, băiete, nu mai spune!"

Şi-atunci Făt-Frumos zicea: „Un tăciune şi-un cărbune, spune, băiete, spune!"

Copilul o întrerupse:

— Da' de ce nu-l ucidea Făt-Frumos pe zmeu?

— Pentru c-atunci basmul s-ar fi sfârşit şi bunica n-ar mai avea ce s-ăi povestească lui Pătruţ… îi răspunse tatăsău care intrase să-l sărute şi să-i dea o păpuşă frumoasă cumpărată de la târg.

Apoi, soacră-şi, la ureche:

— Da' cu Tudoriţa, ce mai e?

— Cum ştii: lacrimi şi iar lacrimi!… O fată aşa frumoasă ca ea! Parcă n-ar mai fi şi alţi băieţi pe lume!

— Asta nu-i la poruncă, ştii şi dumneata atâta lucru.

Am priceput de-aici că în casă mai era şi o fată frumoasă, care nu ne ieşise în întâmpinare şi care plângea pentru că fusese părăsită. Am aflat curând toată povestea, pentru că ne-au povestit-o din fir-a-păr ucenicii, la fierărie, unde ne dusesem să ne cunoaştem mai pe îndelete. Ştirbu a-ntrebat, făcând pe isteţul:

— Cunoaştem, va să zică, pe toată lumea de aici, afară de Tudoriţa. O fi bolnavă… Mai mult nu le-a trebuit: 65

— Nu, nu-i bolnavă, se repezi un roşcovan vorbăreţ; plânge pe ascuns pen' că Tănase, cu care trebuia să se mărite, s-a logodit cu o târâtură, una Stana, care şi-acuma se ţine cu boieru' nostru. A şi rămas borţoasă cu el. Dar bietu' Tănase are multe guri de hrănit, părinţii bătrâni, fraţi mici, şi sunt datori vânduţi la boier, care acuma, dacă Tănase vrea s-o ia pe Stana ca s-o scape de ruşine, îi iartă de toate datoriile. Ba le mai dă şi pământ şi vite. Păcat de Tănase, că-i băiat de treabă. Îi pare rău şi lui, da' n-are cum face altfel. Uite, de-asta se-ascunde Tudoriţa şi plânge cât îi ziulica de lungă.

La masa de seară, numărând gurile adunate-n jurul mesei lui moş Toma, văzui că se puteau măsura cu cele ce-i cereau de mâncare lui Tănase: eram doisprezece. Cu Tudoriţa, pe care-o rugau în gura mare să vină la masă, eram treisprezece, şi mai era şi guriţa lui Pătruţ. Pentru că moş Toma mai avea un ginere, pe Dinu, care-o luase pe fata lui de-a doua, pe Maria, şi care era rotar. Asta însemna într-o singură gospodărie trei familii înhămate la aceeaşi treabă, dar treaba asta nu părea să-mbogăţească pe vreunul dintre ei. Dimpotrivă, faptul că n-aveau slugi, nici muncitori în toată firea, precum şi economia aprigă ce domnea în casă, dovedea mai curând că gospodăria asta mare trăia în strâmtorare. Aşa c-am preţuit cu-atât mai mult jertfa pe care oamenii aceştia de treabă o făceau primindu-ne, pe Ionel şi pe mine, fără să crâcnească.

— Unde mănâncă doisprezece, or mânca şi paisprezece, zisese bunica după ce se sfătuiseră cu toţii despre sosirea

noastră neaşteptată.

— Şi pe-urmă, adăugă Costache, sunt atâtea de făcut pe lângă casă: vitele, atelierele, gospodăria. O să-şi scoată ei cu vârf şi-ndesat bucata de pâine. Şi unde mai pui cât de bine le va prinde, peste câţiva ani, când vor fi învăţat o meserie. Ce vreţi, nu puteam să-i las în mijlocul Bărăganului, unde rătăceau ca să se ducă-n lume. Nu poţi face una ca asta nici unui câine, mama ei de ţară de ciocoi!

Costache se-nfuriase:

— Asta-i povestea ciulinilor a' adevărată! Ciulinii-ciocoi, ciulinii-călăi!… Lepra asta atotputernică, care bântuie peste toată ţara prea răbdătoare, ajunsă toată un Bărăgan…!

A miia oară mă-ntreb, cum se face că nu simte cojanu' înţepăturile ciulinilor ăstora care-i pătrund în tindă, îi sar în spate, îi sug şi ultima picătură de sânge? Cum de nu i se urcă furia la cap şi nu dă foc la toate buruienile astea care-l dau afară până şi din cocioaba lui?

N-auzisem pe nimeni pân' atunci vorbind în felul ăsta, şi nu mai puteam de mulţumire. Şi ăilalţi gândeau pesemne la fel cu Costache, pentru că niciunul nu părea să fie împotrivă. Părinţii, arătând îngrijoraţi, păreau convinşi dinainte. Dinu, blond şi cu privirea cam bleagă, stângaci din fire, părea să asculte cu un respect morocănos. De altminteri era şi foarte tânăr şi deloc dezgheţat, lucru ce se vedea lesne. Cât despre cele două neveste tinere, Lina 67 şi Maria, rămăseseră cam nepăsătoare, fiecare cu ochii plini de dragoste la bărbatul ei.

Cei patru ucenici arătau mult mai mult interes pentru discuţie; ei şuşoteau cuvinte pe care urechile celor mari nu le puteau prinde: roşcovanul, mai ales, era dracu' gol, aşa mărunt cum îl făcuse maică-sa. Îl chema Ilie şi n-avea pe nimeni pe lume. Dintre ceilalţi trei, doi mai aveau puţin şi ieşeau lucrători. Îşi dădeau multă silinţă s-arate serioşi.

Cel din urmă era un mâncău, care vorbea puţin şi muncea ca un cal, după câte se spunea. Toţi patru păreau foarte legaţi de casă. Ţineau mai ales la Costache, căruia-i ziceau

„stâlpul gospodăriei”. De asta-i sorbeau cuvintele şi-i împărtăşeau mânia.

Mai era cineva care-l auzise şi-l aproba pe Costache: Tudoriţa. Nu ne aşteptam s-o mai vedem în seara aceea, dar o uşă se deschise încetişor, şi apăru ea: o fată plăpândă, cu ochi mari, cercănaţi, gura ca o cireaşă, privirea cutezătoare şi foarte curăţel îmbrăcată, aproape frumos.

Spuse bună seara cu glas sigur, îşi trecu mâna peste părul negru, ne aruncă, nouă, ălor nou-veniţi, o privire scurtă şi se duse să se aşeze între tatăl şi mama ei. Apoi, cu o voce în care tremura revolta:

— Ai dreptate, nene Costache, zise ea, să vrei să dai foc cuiburilor ăstora de vipere de care-i plină ţara! dac-o veni ziua aia, te poţi bizui şi pe mine!

Merita s-o vezi pe Tudoriţa în clipa aceea. Şi dacă-i adevărat că un băiat care n-are încă cincisprezece ani 68 se poate îndrăgosti de-o fată mai mare decât el, ei bine, în clipa aceea m-am îndrăgostit de Tudoriţa!

Moş Toma o luă de mijloc şi-o trase la el:

— Nu-i bine să fii atât de mânioasă, îi zise el. Trec toate, trece şi-o dragoste înşelată. Şi-apoi, Tănase nici nu face de tine.

— Ba da! Face! Îl iert, pe el, dar de-acu înainte am învăţat să urăsc! Şi, crede-mă, am să dau şi eu foc la partea mea de ciulini: că le-am simţit înţepătura…!

Mama făcu celorlalţi semn să tacă, să n-o supere mai mult. Atunci Lina şi Maria îşi plecară capetele pe umerii bărbaţilor lor, închizând ochii, ceea ce văzând, Tudoriţa întrebă, tristă:

— Dar eu, oi mai avea eu parte de-un umăr de bărbat iubit, să-mi las capul pe el?

În seara aceea toţi ne-am dus la culcare cu o apăsare pe inimă.

După vremea rea, care ţinuse toată săptămâna călătoriei noastre, dădu soarele câteva zile şi cei din Trei-Sate se hotărâră să-şi culeagă porumbul. Fiecare familie îşi părăsi

îndeletnicirile obişnuite şi toată comuna – băr-baţi, femei, copii, bătrâni, vite, câini, pisici şi chiar câţiva purcei – se năpustiră pe câmp. Pe ogoarele lor, cei, puţini la număr, care aveau şi care se puteau lipsi de pământ de la boieri. La ale boierului mai întâi, cei ne-69 număraţi, săraci lipiţi pământului, care nu semănau decât pe ogoarele date de boieri cu învoială. Şi una dintre aceste învoieli era că recolta boierului trebuia strânsă întâi.

Priveliştea culesului ăstuia nu fu lipsită nici de tristeţe nici de veselie. Întâi de tristeţe, pentru că anul fusese sece-tos; lanul de porumb, care de obicei ascundea călăreţul cu cal cu tot, lăsa acum să se vadă şi capul culegătorilor.

Cât despre ştiuleţi, despre boabe, ţăranii le ziceau ofticoase.

Şi se arătau tare nemulţumiţi.

— Nu numai că n-o s-avem ce vinde, şi deci nici să plătim din datorii, da' n-o să ne-ajungă mălaiul nici măcar până-n postu' mare! O să murim de foame, iarna asta.

Şi noi şi vitele!

Cu faţa zbârcită de amărăciune, cojanul cântărea în palmă ştiuletele, îl privea lung, îl mirosea şi se văicărea.

Erau nişte bieţi nevoiaşi, vlăşcenii ăştea, la fel cu-ai noştri de pe Ialomiţa: slabi, numai piele şi os, cu fruntea brăzdată de tineri încă, privirea tulbure, nebărbieriţi cu săptămânile.

Pe cămăşile lor, lungi pân' la genunchi, nu mai puteai număra peticele. Pantalonul nu era decât o grămadă de zdrenţe. Desculţi, cu capul gol, adevăraţi cerşetori, mă durea sufletul pentru ei de parcă mi-ar fi fost toţi neamuri.

Nevestele lor, dacă treceau de treizeci de ani, păreau bătrâne. Zorite de munca asta care trebuia făcută repede, cele care alăptau lăsau copilaşul în seama unui frăţior, în mijlocul porumbiştei, unde urla să-şi dea sufletul. Veneau câinii şi le morfoleau scutecele murdare, îi lingeau pe obraz.

Atunci ăl mare apuca pruncul de-o mână şi pornea cu el în căutarea mamei, târând păpuşa vie după el ca peun pachet

şi zicând:

— Uite-l, mama, uite-l.

Nu, numai veselă nu era, viaţa însurăţeilor. Tineretul, în schimb, petrecea în ficare zi ca la nuntă. Strigăte, cântece, râsete, sărutări, păcăleli, bluze roşii ca focul, galbene ca lămâia, verzi-albăstrui, care pline cu ştiuleţi de porumb, şi pe deasupra tuturor, soarele strălucitor. Sub privirile înflăcărate de patimi, îndrăgostitele alergau una după alta, săltându-şi sânii vârtoşi. Cu mai mult folos alergau flăcăii, care striveau sânii ăştea vârtoşi la pieptu-rile lor vânjoase. Se zbăteau ca să se simtă şi mai bine şi se împotriveau de ochii mamelor, care nu erau mulţumite, dar n-aveau ce face.

Pisicile şi câinii vânau şoareci, care se iveau de peste tot. Purceluşii zburdalnici, cu jujeul de gât, fugeau cu câte un ştiulete de porumb în gură şi codiţa-ncovrigată.

Numai vitele de povară, ca şi oamenii însuraţi, nu aveau nici o parte din bucuria culesului; rumegau nepăsătoare, acelaşi cocean uscat, cu aceeaşi melancolie, aşteptând ceasul înjugatului.

Pe ogorul lui moş Toma domnea aproape aceeaşi nepăsare. Erau toţi oamenii însuraţi; iar Tudoriţa, dacă era nemăritată, era şi nefericită. Îmbrăcată cu o bluză şi o fustă cu desene mari, în culori izbitoare, cu un tulpan alb ca neaua pe cap, culegea ştiuleţii cu o iuţeală de maşină, 71 fără să-i scape unul, cum fac toţi muncitorii buni. Coşurile se umpleau văzând cu ochii. Se duceau şi le goleau în car, în care porumbul strălucea în soare ca aurul. Ştiuleţii nu destul de uscaţi erau legaţi doi câte doi cu pănuşele lor împletite şi îi agăţam chiar şi de coarnele boilor când plecam spre sat.

Tare mult îmi plăcea să mă aflu aproape de Tudoriţa, pentru care m-aş fi aruncat şi-n foc, dacă asta i-ar fi potolit puţin durerea. Ea, care-şi dădea seama de dragostea mea de câine, se simţea bine cu mine pe-aproape.

— Îţi sunt dragă, Matache? Tu aşa crezi. Cu-atât mai bine pentru mine; mă simt atât de singură…

— Dar ce-aş putea să-ţi doresc, Tudoriţă?

— Să crape Stana! Sau să ia lumea foc!

Era destul de greu să vezi îndeplinindu-se o atare dorinţă, pentru că rivala ei parcă era un bujor frumos, şi zburda ca o iapă, aproape de tot de noi, pe pământul boierului. Iar cât priveşte lumea pe care Tudoriţa voia s-o vadă arzând, lumea asta trăia şi mai bine decât Stana.

O vedeai, în conacul ei frumos, numai zidărie şi lemn de stejar, cocoţat pe coasta dealului cel mare care domina satul; cu hambarele pe care, cu toată seceta, le umpleau cu porumb; cu grajdurile pline de vite; cu ograda mişu-nând de păsări, şi cu argaţii puzderie, care umblau toată ziua între ogoare şi conac; cu care trase de vite bine nutrite.

Mai avea, până să ardă, lumea asta care-i răpise Tudoriţei pe Tănase al ei şi-o făcea nefericită.

Toată comuna împărtăşea durerea Tudoriţei, toată comuna o ura pe Stana, nu atât pentru că se purta ca o târâtură, ci pentru că, ocrotită de boier, iubitul ei puternic, scăpase de mizerie şi ajunsese aproape cucoană. Asta mai ales le ustura rău pe cumetrele din sat:

— Asta n-aduce noroc, ziceau ele ca să se răcorească.

Tănase n-o iubeşte. Tănase-o iubeşte pe Tudoriţa.

Aşa era. Într-o seară, la moş Stoian în cârciumă, îl auzisem pe Tănase cântând un cântec la modă pe vremea aia, şi despre care-ai fi zis că pentru el fusese făcut: Vin să te sărut pe gene, Tudoriţo nene, Şi pe ochi şi pe sprâncene, Tudoriţo nene!

— Ia seama, Tănase, să nu te-audă Stana! îi strigase moş Stoian.

— N-are decât să m-audă! răspunse el, şiret, făcându-se că nu-i pasă, cu toate că, de fapt, toată povestea asta îl mâhnea.

— Halal căsnicie o să mai faceţi voi! zise-n râs un ţăran.

— Ei, şi ce? sărise Tănase, cu muştarul în nas.

— Nimic… făcuse celălalt, muindu-şi vorba. Voiam numai să spun c-ai să fii nenorocit.

— Bine, bine, milostivule!

De Tănase se temea tot satul, ba chiar şi cei din împrejurimi. Bea puţin, se mânia repede, lovea al dracului când îi pica în palmă careva. Părea blând, cu toate astea, dacă te luai după ochii lui visători, după gura numai zâmbet, după mişcările moi.

Într-o altă zi am avut plăcerea de a sta de vorbă cu el.

Era pe vremea „curatului" porumbului. Moş Toma avea un fel de batoză de mână, o maşină de curăţat porumb, pe care nu putea să şi-o cumpere fitecine. Aşa că o împrumuta cu dragă inimă, pentru că-l durea, cum zicea el, „în vremea maşinilor, să-i vadă pe ţărani vârând ştiuleţii în sac şi bătându-i cu ciomegile, iar pe urmă să-i „cure" cu mâna ca pe vremea lui Pazvante". Şi, plecată din curtea lui, maşina trecea de la un bordei la altul, de parc-ar fi mers singură – îţi venea să zici – ca o prevestitoare de vremi mai bune. Ca să n-o strice oameni nepricepuţi, moş Toma trimitea în fiecare zi un ucenic să vadă cum merge şi să-i sfătuiască pe săteni să n-o înfunde prea tare, nici să îngăduie copiilor s-o învârtească goală sau să bage cuie-n ea.

Ca să ştii unde se află, te duceai după zgomot, pentru că maşini de felul ăsta doar popa şi primarul mai aveau, dar ei nu le împrumutau niciodată, fireşte.

Şi aşa s-a-ntâmplat că, într-o bună dimineaţă, pe mine m-a trimis moş Toma să văd unde-i batoza şi cum merge.

Am dat peste ea la Tănase, lucrând de zor şi speriind găinile. O soră de-a lui Tănase turna ştiuleţi, cu măsură, şi doi fraţi învârteau la manivelă, pe rând, iar un frăţior, 74 nu mai mare decât o ciubotă, făcea tărăboi să-l lase şi pe el să-nvârte. Alţi doi fraţi şi două surori, şezând în jurul unei albii pline cu ştiuleţi, trebăluiau curăţând cu mâna. O soră muncea cu maică-sa, iar prâslea se lăfăia în braţe la tată-său, care suferea de un reumatism cronic, lucru care nu-l împiedica să toarne la copii: anu' şi găvanu'.

(Alţi trei băieţi lucrau la Giurgiu!) Cel mai mare din familia asta de iepuroi era bietul Tăna-se. Muncea cât patru când

am ajuns eu acolo, era plin de praf şi sudoarea curgea de pe el în broboane mari.

— Sunteţi cam mulţi… am zis eu, aşa, ca să nu tac.

— Da… La masă. Un sac de mălai la trei zile. Mai iute decât poţi face rost de el. Apoi:

— Tu eşti ăla care-ai pornit cu Ionel după ciulini?

— Eu… Pe Bărăgan mori de foame.

— Peste tot e Bărăgan. Peste tot mori de foame. Cum mă pregăteam să plec, m-a dus până la poartă.

— Spune-i lui moş Toma că-i trimit mâine maşina, curăţată, unsă, în regulă. Nu mai are nimeni nevoie de ea. Şi adăugă, încet:

— Şi spune-i Tudoriţei că n-o uit deloc.

Le-am spus ce-aveam de spus, la amândoi. Pe urmă ne-am întors cu toţii la viaţa animalică pe care o duceam ca tot ţăranul român. O toamnă nemiloasă căzu asupra noastră înainte ca să fi apucat cineva să strângă o clăişoară cât de mică de ciucălăi de pe câmp. Ploaia vijelioasă amestecată cu lapoviţă făcu din lumea asta o mocirlă îngheţată. Gârlele veniră mari. Câmpiile şi satele fură înecate. Nici urmă de drum, numai o mlaştină, cât vedeai cu ochii.

Ferice de cei care aveau cu ce să se-ncălzească şi care puteau sta îndărătul ferestrelor bătute de vânt, de ploaie şi de noroi. În Trei-Sate, în afară de ţânci şi de schilozi, nu erau decât vreo doisprezece de-alde ăştea, de preafericiţi.

Toţi ceilalţi stăteau afară, de la copil până la bunic.

Şi viaţa lor nu mai avea nimic omenesc, în lupta asta pentru un pumn de mălai şi-o surcea de-aruncat în foc.

Pe-un cer pământiu de-ai fi zis că-i sfârşitul lumii, vedeai carele mişcând ca broaştele ţestoase peste ogoare, pe drumuri, pe-un pământ blestemat de Dumnezeu cu toată ura de care-i în stare. Care prăpădite, vite prăpădite, oameni care nu mai arătau a om, nutreţ numai noroi; nici o milă, de nicăieri, nici în cer, nici pe pământ! Şi-aveam totuşi nevoie de mila cerească şi de mila omenească, pentru că se-mpotmoleau carele şi se răsturnau, cădeau vitele-n

genunchi şi cereau îndurare; pentru că oamenii băteau vitele şi se băteau între ei; pentru că putrezeau cocenii-n bălţoace şi trebuiau căraţi snopii cu spinarea, de către copii, bărbaţi şi femei; pentru că bărbaţii, femeile şi copiii ăştea arătau ca nişte ghemotoace de zdrenţe şi de noroi, bulgări de pământ gâfâind în bătaia unor inimi de prisos.

Ăştia erau ţăranii români, în toamna lui 1906.

În popor, beţia din mizerie se naşte.

Românul nu-i beţiv. Bea când e nenorocit. Bea, mai ales, când simte cuţitul la os, cuţitul mizeriei. Atunci nu-l mai recunoşti. Din sfătos şi bun cum e din născare, devine brută, nici crima nu-l mai sperie.

N-a fost nici o crimă-n toamna aia, la Trei-Sate, dar au băut ţăranii tot ce-aveau şi ce n-aveau. N-am văzut niciodată un sat aproape întreg pus cu-atâta deznădejde pe băutură. La noi, de obicei, nu se bea decât duminica.

Îndată ce-au terminat cu căratul acela îngrozitor al cocenilor, s-au apucat să bea în fiecare zi.

Căratul ăsta, nimeni nu putea să-l uite. Pe bună dreptate. Jumătate din comună căzuse bolnavă. Mulţi au murit, mai ales copii. Au fost ţărani care şi-au văzut vitele prăbuşindu-se-n jug. Şi tot prăpădul ăsta ca să vadă, până la urmă, că le mucegăiau, le putrezeau cocenii.

Prin staulele celor ce se bizuiau doar pe coceni foametea făcea prăpăd. De asta-i apucase pe toţi nebunia.

Către începutul lui noiembrie, o delegaţie de ţărani îl rugă pe primar să meargă la boier:

— Să ne-mprumute şi nouă puţin nutreţ. Că are.

Vinde-n fiecare săptămână, cu vagoanele.

Primarul, omul boierului, îi bruftului: 77

— Să vă-mprumute! Să vă-mprumute! Cum nu merge ceva, hop la boier. „Să ne-mprumute!” Parcă boieru-ar fi Dumnezeu! Descurcaţi-vă şi voi puţin, ce dracu! Şi să nu vă mai prind vorbind despre ce face boieru’ cu avutu’ lui. Dacă vinde nutreţ, treaba lui!

S-au dus cojanii singuri la curte, dar boierul, care era şi deputatul judeţului, tocmai plecase la Bucureşti, în noaptea aia. Logofătul îi primi şi mai rău decât primarul: îi înjură urât de tot şi puse pe argaţi să-i gonească. Ştiau acum la ce se puteau aştepta, dinspre partea asta. Şi dinspre-a lui Dumnezeu de asemenea. Nu le mai rămânea decât băutura, mare mângâiere dată şi de Dumnezeu şi de lege. Numai băutura putea să-mpace pe toată lumea.

Numai pe femei nu.

Femeile plăteau pentru toată lumea: pentru bărbat, pentru Dumnezeu, pentru lege, pentru boier, pentru lipsa de nutreţ şi chiar şi pentru vremea rea. În fiecare seară puteai vedea, în bezna uliţelor desfundate, câte-o nevastă, o mamă, o soră târând spre bordei câte-un ţăran care se prăvălea la fiecare zece paşi. Femeia cădea după el în noroi şi mai primea şi câţiva ghionţi zdraveni. Şi-acasă o aşteptau alţii. Dimineaţa aducea totdeauna pocăinţa, pentru că, în fond, bărbatul nu era chiar o brută. Atunci ajuta la gospodărie, vedea de vite, căra apă şi-şi petrecea o bună parte din zi alegând cocenii, arzându-i pe unii, punându-i la uscat pe alţii, în jurul sobei. Casele, de obicei curate, ajunseseră ca nişte grajduri, noroiul şi mucegaiul duhneau pestetot, până şi pe mese.

— Nici în iad nu poate fi mai rău, Dumnezeule! se jeluiau femeile.

Oploşit lângă foc, cusându-şi o opincă, bărbatul răspundea:

— Ar trebui, într-o bună zi, dat foc la toate conacele, şi chiar şi Bucureştilor…

Dar asta n-o putea face, nici singur, nici atunci. Cel mult putea să ia iar drumul cârciumii. Ceea ce şi făcea, către seară, când plictiseala, presimţirea viitorului întunecat şi câţiva vecini la fel de nenorociţi ca şi el, se opreau în faţa porţii şi-i aduceau aminte c-a venit ceasul parigoriei.

La moş Toma – sau „la caretaşi”, cum li se mai zicea

— nu era mult mai multă bunăstare. Nu-i ameninţa foametea, e-adevărat, dar lipsa de bani pentru plata datoriilor era aceeaşi, mai ales în anul ăsta de secetă, în care prea puţini săteni se simţeau în stare să-şi comande o căruţă nouă. Nici reparaţiile de toamnă, destul de multe altădată, nu mergeau mai bine. Aşa că mai mult stăteau de pomană, trebăluiau prin jurul vitelor, pălăvrăgeau şi făceau floricele.

Moş Toma şi cei doi gineri ai lui, cu toate că erau oameni cumpătaţi, se duceau totuşi la cârciuma lui moş Stoian, care era lipită de fierărie, să-şi omoare vremea. Femeile rămâneau acasă, c-aveau totdeauna ceva de făcut. Şi noi, ucenicii, ne aflam în treabă, adăugând la un pic de lucru multă pierdere de vreme. Cele mai deseori îmi plăcea să rămân singur, pentru că „străinu' tot străin 79 rămâne", şi în sat ca şi-n familie. Când se supăra cineva pe mine, îmi zicea că-s „iepure de peste nouă hotare". Şi îndrugau, cui voia şi cui nu voia, „povestea cu ciulinii":

— Ni i-au adus peşcheş ciulinii!

N-o spuneau cu răutate, dar mă durea, totuşi. Eram un băiat „adunat de pe drumuri", de milă. Lucru care nu-ţi face plăcere să-l auzi spunându-ţi-se, când ai cincisprezece ani şi-ai înghiţit destule amărăciuni. Lucrul ţi se-aşază la inimă, unde te umfli, şi-ţi vine să plângi când îţi aduci aminte de cocioaba din Lăteni şi de mama care-i moartă, şi de tata pierdut în lume.

Cu Ştirbu era altceva, era la ai lui, aşa că-ncepuse să mă şi uite, să se îndepărteze încet-încet de mine. În schimb, câştigasem inima Tudoriţei, pentru că ea era singură cu nenorocirea ei. Devenisem duhovnicul ei după ce plângea. Şi plângea destul. Tănase, cu tot crâmpeiul de speranţă pe care ea îl mai nutrise, se-nsurase cu Stana.

„Ruşinoasă nuntă", spunea satul, cu toată prezenţa „domnului administrator", naş fără voie al noilor căsătoriţi.

La nunta asta au putut fi număraţi pe degete ţăranii pe care-i îndrăgea boierul, fruntaşii satului, singurii care nu

duceau lipsă de nimic. Erau cam o duzină. Când nunta ieşea tocmai din biserică, câteva glasuri din mulţime îi pomeniră Stanei de legăturile ei nelegiuite cu călăul satului, şi un băieţaş bătu toba pe o oală spartă.

Eram şi eu în duminica aia printre ceilalţi, să-l văd pe Tănase alături de femeia căreia-i ziceau „târâtură”. Era 80 de plâns, sărmanul prăpădit, neîndrăznind să se uite-n faţa nimănui. A fost şi mai de plâns a doua zi, luni de dimineaţă. Eram în fierărie, Costache şi cu mine, făcând puţină rânduială printre scule, când l-am văzut, în haine de nuntă, ducându-se de-a dreptul la cârciumă. A trecut pe sub ochii noştri fără o vorbă, cu capu-n jos. Şi cu toate astea, ţinea la noi; Costache era prietenul lui cel mai bun.

— Nu ne-a văzut, zise Costache. Trebuie să fie tare amărât. Hai după el!

Cârciuma era goală. În odaia din fund, moş Stoian şi cu Tănase, în picioare amândoi, îşi turnau în păhărele, fără să scoată o vorbă. M-am tras deoparte într-un colţ, cu o pisică în braţe, ca să nu-i tulbur, dar multă vreme n-au deschis gura. Tănase era stacojiu la faţă; te-nspăimânta.

L-am văzut pe urmă cum şi-a scos de la cheutoare beteala şi floarea de lămâiţă şi le-a lăsat uşurel să cadă sub masă.

— S-a făcut, zise el apoi, cu voce spartă şi oprindu-şi privirea la Costache. Acuma „târâtura” mi-e nevastă…

— Aşa a vrut Dumnezeu, făcu moş Stoian.

— Câinele a vrut, izbucni Tănase, dar câine să fiu, ca el, de nu i-oi face eu una, zilele astea!

— Ai să-ţi găseşti tovarăşi, zise Costache. Un judeţ întreg. Sunt destui Tănase care-au trebuit să se-nsoare cu-alte Stane…

Mânii de-astea izbucneau adesea în prăvălia lui moş Stoian, pentru că negustorul nutrea şi el amărăciuni împotriva proprietarului şi ţinea cu ţăranii. Dar într-o zi, mânia oamenilor s-a auzit şi dincolo de zidurile cârciumii.

Era într-o duminică, spre sfârşitul lui noiembrie. De câteva zile bântuia un ger crâncen care ardea ca focul şi făcea din

noroi cremene. Nici un fulg de zăpadă să apere semănăturile de groaznica arsură. Despre asta vorbeau înspăimântaţi ţăranii adunaţi mult înainte de amiază în faţa cârciumii. Duminica, nu se deschidea decât după liturghie. Se făcuse în felul ăsta o lege, pentru ca ţăranii să fie siliţi să se ducă la biserică măcar duminică dimineaţa, când era cârciuma închisă. Dar oamenii tot nu se duceau şi lăsau slujba în seama câtorva babe surde. Veniseră şi se rezemaseră cu spinările de obloanele trase ale lui moş Stoian, aşteptând să se închidă biserica şi să se deschidă cârciuma.

Pe un soare care făcea să sclipească chiciura de pe salcâmi, tineri şi bătrâni, gătiţi de sărbătoare caraghios, cu câte un brâu stacojiu, cu chipuri întunecate, stăteau strânşi grămadă când trecu furios, popa:

— Sunteţi nişte derbedei! le strigă el. Mă mir că nu vă trăsneşte Dumnezeu!

— Ne trăsneşte el, zău, da’ pe-aici trăiesc unii pe care ceru-i fereşte de rele… răspunse repede unul.

De-abia atunci am băgat de seamă că printre noi se afla un necunoscut, un târgoveţ, un om tânăr, cu pălărie. El îi răspunsese popii şi-i făcuse pe toţi să izbucnească-n râs.

— Da, făcu el, pe voi ţăranii şi pe noi muncitorii de la oraşe, Dumnezeul popii ăstuia ne trăsneşte-n fiecare zi: cu-o foamete pe capul oamenilor şi-a vitelor, cu geruri ca ăsta care distrug ogoarele, cu furtuni ca acele de luna trecută, care-omoară oameni şi vite de-a lungul drumurilor, cu secetă, cum a fost cea de-a distrus recolta de anul ăsta. Astea-s trăsnetele! Dar ar trebui să ne-ntrebăm de ce n-a fost şi proprietarul vostru atins de vreuna dintre nenorocirile astea?! De ce-s pline hambarele lui şi vitele-s neatinse?! De ce fulgerele cerului nu-l duc şi pe el la mizerie, şi nici pe popă, şi nici pe primar, şi nici pe alţi câţiva?! Nu-i aşa că-i cazul să credem în milă cerească şi-n paratrăsnet?

Necunoscutul plimbă o privire inteligentă şi întrebătoare peste capetele oamenilor. Sătenii îl aprobară cu strigăte, apoi vrură să ştie cine era.

— Sunt de la Bucureşti, răspunse el, şi muncesc cu braţele, ca şi voi, dar ştiu care mi-s duşmanii. Nu-s nici trăsnete, nici Dumnezeu. Sunt proprietarii de la sate şi de la oraşe care ne duc la sapă de lemn chiar şi în anii de belşug. Pentru noi belşug nu-i niciodată.

Scoase un pachet de broşuri şi începu să le împartă:

— În asta, adăugă el, puteţi citi lucruri pe care trebuie să le ştie oricare cetăţean: este Constituţia ţării, sau mama 83 legilor noastre. Scrie că aveţi dreptul de a vă aduna, de a scrie şi de a vorbi, şi, de asemenea, că un om nu poate fi ţinut arestat mai mult de douăzeci şi patru de ore, nici nu i se poate intra în casă fără mandat de la judecătorul de instrucţie. Astea sunt drepturile voastre, pe care trebuie să le cunoaşteţi şi să cereţi să fie respectate. Apoi trebuiesc cucerite alte drepturi, în primul rând votul universal. E o adevărată batjocură ca la alegeri cincizeci de ţărani să aibă un vot şi un popă tot un vot. Şi, pe urmă, trebuie să cereţi să vi se dea înapoi pământurile de care aţi fost jefuiţi…

— Aşa e! Aşa e! strigară cojanii. Vrem pământurile noastre!

— Care-i ăla care împarte pământurile, se auzi atunci o voce acră.

Era jandarmul.

— Eu nu împart decât Constituţia, domnule! Pământul, ţăranii trebuie să şi-l ia singuri.

— O să vedem noi acuş cine ce are de luat! zise jandarmul înhăţându-l.

Cu primul fulg de zăpadă venit să se lipească pe fereastră, veni şi liniştea Tudoriţei. Băgarăm de seamă şi unul şi celălalt într-o după masă când ea broda lângă fereastră şi eu îi descurcam o grămăjoară de fire de lână de mai multe culori.

— Ninge! Ninge! strigă ea bătând din palme ca un copil. O s-avem un Sfântu Niculae cu barbă albă! Şi reluându-şi lucrul, fredonă timid:

Cine te-a făcut pe tine, Tudoriţă nene, Aşa ’naltă şi subţire, Tudoriţă nene!

De la sosirea mea în casa asta era prima dată c-o auzeam cântând. Şi-a dat ea singură seama:

— Oh, Doamne… Totul se uită în viaţă! oftă ea. M-ai auzit, Matache? Credeam c-am să mor, şi iată-mă cântând!

— Cu atât mai bine, făcui. Trebuie să-ţi pară bine să te ştii, aşa cum zice cântecul, ’naltă şi subţire.

Se uită la mine.

— Să nu te-apuci să te-ndrăgosteşti de mine, Matache!

făcu ea veselă, şi puţin în zeflemea.

— Şi de ce nu?

— Da, aşa-i. De ce nu? Păi, pentru că n-ai decât cincisprezece ani. Dar într-o zi ai să fii un flăcău frumos. Şi-or să te iubească Tudoriţele de-atunci.

— Aş vrea să fii tu aia.

— În ziua aia, dragul meu, eu o să fiu de mult nevastă şi mamă. Totul va fi sfârşit pentru mine. Copilaşi veşnic murdari, o soacră veşnic arţăgoasă or să strige toată ziua 85 după mine. Un bărbat care n-o să mă iubească, o să-mi spună că-s o îngălată şi poate c-o să mă şi bată.

— Atunci de ce te grăbeşti să te măriţi de la douăzeci de ani?

— Asta-i soarta noastră, Matache… Mergem la măritiş, ca la moarte, tot iubind…

— Atunci n-ai de ce pizmui soarta Stanei: o s-o bată şi pe ea, în curând, pentru că Tănase n-o iubeşte.

Tudoriţa rămase o clipă pe gânduri, cu privirea pierdută:

— Nu-i acelaşi lucru, dragul meu… Stana e o stricată, un pui de lele, care-şi bate joc şi de Tănase şi de boier, şi de căsnicie şi de dragoste chiar. Ce-i place ei e să ducă o viaţă desfrânată şi să zăpăcească bărbaţii. N-o să se-ncurce ea cu

copii şi bătută n-o să se lase. Cât să pizmuieşti soarta ei, nu face. Mai bine pe a mea…

Tudoriţa se înviorase, casa fu dată cu fundu-n sus chiar de a doua zi de dimineaţă. Trebuia să-nceapă una din cele două curăţenii mari ale anului, cea de Crăciun după cea de Paşti. Şi toată lumea se bucură când amărâta de ieri strigă, cu mâinile-n şold:

— Hei, oameni buni! Moş Crăciun e pe-aproape! Ia daţi încoa' varul! Şi lutul! Balega de cal! Mai repede! Mai repede!

— Bravo, Tudoriţo, bravo!

O copleşiră cu îmbrăţişatul. O purtară pe braţe. S-au bătut cu zăpadă pufoasă. Pătruţ striga:

— Un tăţune s-un cărbune, spune, băete, spune…

Golirăm două odăi şi puserăm lucrurile într-o a treia.

În mijlocul tindei trei roabe cu lut galben ca şofranul şi una cu bălegar de cal fură amestecate cu apă caldă. Mie îmi căzu sarcina să amestec, să calc în picioare lutul în odăile pe care Tudoriţa le spoia cântând de-ţi lua urechile.

Se gătise cu nişte rochii vechi de-ale maică-sii, părul şi faţa şi le acoperise cu totul cu-o basma din care nu-i vedeai decât ochii ei frumoşi, şi, înarmată cu o bidinea cu coada lungă, acoperea pereţii şi tavanul cu stratul acela de var albăstrui, care-i bucuria şi sănătatea ţăranului român şi pe care-l întâlneşti numai în satele balcanice. După ce termină cu spoitul, veni rândul pământului de pe jos.

Cât să fumezi o ţigară, şi era neted ca masa, din mâinile îndemânatice ale Tudoriţei, care-l bătătorea mergând de-a-ndăratelea.

O săptămână întreagă am dus viaţă de băjenari, culcându-ne o seară ici, o seară colo, cum se nimerea şi mâncând de-a-npicioarelea, într-o abureală ca la baia tur-cească, mirosul de var şi de bălegar pişcându-ne nările.

În sfârşit, pereţii, tavanele, pe jos totul ca nou de la un cap al casei la altul, lucrurile fură duse fiecare la locul lui; pe jos se aşternură scoarţele de sărbătoare, macaturi şi ştergare

numai fir de borangic fură scoase cu grămada 87 din cufere, ca să împodobească cu dragoste care un pat, care o fereastră, care o oglindă sau o icoană; după care Tudoriţa ne interzise să mai călcăm în „odăile de zile mari”.

Aceeaşi curăţenie se făcu cam pestetot în sat, în casele cu „fete mari”. Şi celelalte făcură tot ce le era în putinţă să-l cinstească pe Moş Crăciun, care după puterile lui. Şi ce tristeţe pe cei care – săraci lipiţi pământului – n-aveau decât oftaturi cu care să sărbătorească naşterea Domnului!

Dar, fie că ea cădea peste voioşie şi bunăstare, fie pe tristeţe sfâşietoare, aceeaşi ninsoare a căzut fără întrerupere zile şi nopţi întregi, nepăsătoare la bine, nepăsătoare la rău. Măturată la început, zvârlită cu lopata mai apoi, pe urmă grămădită în lungi troiene, ea continua cu răbdare să acopere pământul, cu giulgiul ei liniştit, înăbuşind în acelaşi mormânt şi strigătele de bucurie şi cele de durere. Nu mai vedeai bărbaţi ducând vitele la adăpat, nici femei vorbind peste gard. Nu mai vedeai nici copii şi nici câini, pentru că zăpada trecea de înălţimea omului. Nici un zgomot nu se mai auzea. Dispăruse orice pată neagră de pe câmp şi din sat, înghiţită de potopul de albeaţă. Acoperişurile cu coşuri fumegânde, şi chiar şi ramurile copacilor, dacă se mai zăreau în acest ocean de tăcere albă. Numai conacul, cu clădirea sa cenuşie, lumi-nile severe şi mulţumirea ridicată pe mizerii, se vedea şi zi şi noapte, sus pe colină, sfidând un cer negru ca un cioclu şi un pământ în agonie.

Pe-o asemenea vreme a venit şi noaptea Sfântului Andrei, în care fata mare îşi întreabă ursitoarele cine-i va fi mire.

Încercarea-i primejdioasă, uneori chiar macabră.

Puţin înainte de miezul nopţii ea trebuie să stea, goală goluţă, cu părul despletit, în faţa unei oglinzi luminată de două lumânări. Privind drept în fundul oglinzii, ea vede trecând ursitul: tânăr sau bătrân, frumos sau urât, orăşan sau muncitor. Dacă-i mort, îl vede trecând ca un schelet, cu coşciugul în spinare, şi atunci biata fată cade leşinată.

Dacă ursita nu vrea să i se arate limpede în oglindă, fata trebuie să iasă în curte, îmbrăcată numai într-o cămaşă şi să numere, stând întoarsă cu spatele, nouă şipci de la gard. Pe cea de a noua o înseamnă, şi a doua zi de dimineaţă se duce să o cerceteze, pentru că bărbatul ei aşa va fi: sănătos sau viermănos, tânăr sau trecut, drept sau cocârjat.

Prevăzătoare, Tudoriţa nu şi-a întrebat oglinda, dar s-a dus de-a scormonit zăpada cu mâinele şi cu picioarele, tremurând mult până s-ajungă să descopere a noua şipcă.

În afară de ea nimeni n-a ştiut cum arată şipca aia. Dar, în schimb, am aflat eu cât era Tudoriţa asta de frumoasă cu părul despletit căzând peste cămaşa albă, alunecând prin noapte ca o stafie, în timp ce eu mă uitam pe fereastră ascultând zăpada căzând cu fâşâitul ei de vată.

A fost o iarnă grea. Mai întâi, Crăciunul a fost trist. În faţa atâtor vetre îngheţate, bucuria celor ce-au avut un purcel de înjunghiat a fost searbădă. Şi, cu toate că din mila vreunui vecin tot s-a mai găsit câte o ciosvârtă de carne pe masa desmoştenitului, Crăciunul tot jalnic a fost.

După Anul Nou, foametea bântui cu furie. Peste două sute de familii îşi isprăviră hrana până la ultimul fir de mălai. Unii îşi vândură vitele de muncă, un bou, un cal, vaca cu lapte. Alţii, nădăjduind să găsească ajutor, au fost la urmă siliţi să taie vita care nu se mai putea ţine pe picioare. Dar cele mai multe vite muriră de foame, după ce roseseră şi ultimul cocean de porumb, ieslea şi căpriorii grajdului. În fiecare zi vedeai sănii transpotând afară din sat un stârv pe care haitele de câini îl mâncau numaidecât.

S-a înfiripat, după asta, o nesfârşită cerşetorie. Mai ales a copiilor, care umblau din casă-n casă cerând o sită de mălai. Nimic altceva.

— Mălai, mălai, gemeau ei, clătinându-se pe picioare, mai mare jalea.

Se dădea, se-mpărţea, iarăşi şi iarăşi. Dar nu erau multe casele care puteau să dea. Cei ce trăiau în îndestulare sau în bogăţie, primarul, popa, câţiva chiaburi şi mai ales

boierul repede îşi ferecaseră porţile în faţa înfometaţilor, închizându-se fără nici o milă în bârlogul lor.

Boierul, ca mai totdeauna, nu era la conac. Stătea la Bucureşti. Dar când era deznădejdea mai mare, s-a petrecut un eveniment care l-a atras. Evenimentul a fost apariţia pe meleagurile noastre a unei haite de lupi care simţiseră stârvurile aruncate peste tot pe câmp. Vânător pasionat, veni să organizeze o bătaie. Ţăranii se aruncară numaidecât la picioarele lui, implorându-l, smulgându-şi părul şi căpătară, cu chiu cu vai, câţiva saci de mălai şi câteva căpiţe de coceni.

L-am zărit o clipă atunci, vânjos, la vreo cincizeci de ani, puţin cărunt, mutră de petrecăreţ, trufaş cât se poate, tare ca un taur şi bine înfipt pe picioare.

— Haide, haide, făcu el ursuz la ţăranii care se rugau de el. Totdeauna sunteţi gata să vă plângeţi de sărăcie. Dar nu numai pentru voi a fost an prost!

A doua zi în zori, vreo treizeci de ţărani înarmaţi cu puştile lor înconjurară păduricea vecină cu conacul.

Oamenii ăştea fuseseră aleşi chiar de boier. Şi cu toate astea, fără să se ştie cum, după ce din primele ore au fost doborâţi câţiva lupi, o împuşcătură nenorocită strivi umărul şefului judeţului.

— L-o fi luat careva drept lup, făceau cojanii.

Dar ce vânător ochise lupul ăsta?

S-a cercetat. Nevinovaţi au fost schingiuiţi de pomană.

Când a fost vorba să-i trimită în judecată, s-a ivit Tănase:

— Eu am tras.

— Barem de-ar crăpa! zicea Costache. Ar fi un ciulin mai puţin pe Bărăganul nostru.

N-a crăpat, şi Bărăganul şi Vlaşca au continuat să aibe parte de ciulinul lor cel mare. În schimb Trei-Sate l-a 91 pierdut pe Tănase. A fost legat, dus în faţa boierului, care era pe vindecate, şi ăsta s-a mulţumit să spună:

— Omorâţi-l.

L-au omorât în curtea conacului, l-au călcat în picioare pe piept până şi-a dat duhul, sub ochii jandarmului.

Câteva zile după această nelegiuire rămasă nepedepsită, a venit la noi domnul Cristea, învăţătorul comunei, un om numai bunătate, foarte cinstit, muncitor neobosit. Îşi petrecuse vacanţa de vară la Bucureşti, la o rudă, şi ne povesti ce văzuse în capitală.

— Bucureşti e un mare bâlci de lux. Boierii noştri storc sângele poporului ca să sărbătorească patruzeci de ani de belşug şi de glorioasă domnie a lui Carol I de Hohenzollern, 1866-1906. Cuvintele belşug, prosperitate, glorie erau pe toate zidurile. S-au văruit toate faţadele, s-au pus steaguri.

La Filaret, care era un maidan împuţit, s-a ridicat un oraş strălucitor. E faimoasa lor expoziţie, toată numai clădiri albe, răsărite ca din basme. Sunt expuse acolo de toate, mai ales case ţărăneşti, un sat românesc cum noi habar n-avem, familii de cojani grăsulii şi îmbrăcaţi în costume naţionale, care-arată parcă-ar fi toţi numai primari, nişte vite nemaipomenit de frumoase care nu seamănă deloc cu cele pe care ni le mănâncă nouă câinii. Milioane aruncate pe fereastră! Şi-n timpul ăsta ţara-i pe dric. Pierim văzând cu ochii. Ne omoară. Ieri l-au omorât pe Tănase, din ordin.

Zilele trecute l-am văzut cum îl duceau la spital, într-o căruţă, pe nenorocitul care a-ndrăznit să împartă ţăranilor 92

Constituţia, broşură subversivă, zicea jandarmul asasin.

Încotro mergem? Ce-o să se-aleagă de noi?

Prima săptămână din acel neuitat martie 1907… anul de după expoziţie, cum i se mai zice încă şi astăzi.

De pe la jumătatea lui februarie, o căldură egală şi din ce în ce mai binefăcătoare cuprinse pământul, topi zăpezile, dădu din nou glas pâraielor, piuit păsărilor, muguri arborilor şi pământului faţa lui frumoasă şi neagră. Vitelor nu le putu aduce decât o dezmorţeală, iar oamenilor, nimic. Nimic decât doar propria ei binefacere şi un spor de deznădejde.

Pentru că binefacerile cerului, căzând pe pământul gol, pe arborii goi, pe apa gârlelor şi a satelor înfometate la ieşirea din iarnă, n-aveau cum umple pântecele gol al oamenilor, nici al vitelor ce le mai rămăseseră.

Vedeai ţărani, împleticindu-se, cu gesturi nesocotite, cu vorba stinsă, cu ochii scormonitori, ducându-se pâlcuri pâlcuri la câmp. Priveau la pământul frumos şi negru îndelung, îndelung, ca nişte halucinaţi şi se-ntorceau beţi de neputinţă: nu mai aveau vite de muncă, nu mai aveau puteri, nu mai aveau sămânţă şi chiar şi pământul ăsta nu era al lor. Starea lor de spirit nu era nici descurajare, nici revoltă, ci un fel de nebunie, care-i îmbăta. Am văzut oameni vorbind singuri, dând din picioare ca nişte copii, scărpinându-se-n cap, încrucişându-şi braţele, frecându-şi mâinile să şi le rupă.

Deodată, o veste pică în sat ca un trăsnet, ca scăpărarea unei explozii. În Moldova ţăranii dăduseră foc conacului 93 unui mare arendaş ovrei, Fischer! Domnu’ Cristea ne-a citit ştirea asta într-un jurnal. Şi jurnalul încheia: „Asta îi va învăţa minte pe jidani să mai exploateze pe ţărani până la sânge. Jos jidanii! Jos jidanii!” Cojanii care ascultau, se uitară unii la alţii:

— Care jidani? La noi în judeţ, nu-i niciunul. Şi chiar şi-n alte părţi, n-au drept să fie propriatari rurali. Şi apoi, vinovaţi sunt proprietarii, nu arendaşii.

La vorbele astea, toate feţele se-ntoarseră către conac.

Costache zise:

— O să fie lată… A-nceput Bărăganul să dea foc ciulinilor!

Eram în faţa cârciumii lui Stoian. Sătenii, zdrenţăroşi, jigăriţi, cocârjaţi, veneau agitaţi unul după altul şi întrebau, bâlbâindu-se. Am băgat atunci de seamă că vestea asta nu era singurul eveniment al zilei, şi că, odată cu ea, ne picase pe cap şi un al doilea jandarm. Natural, erau de faţă, cei doi stâlpi ai oprimării bine nutriţi, bine îmbrăcaţi, bine înarmaţi, scumpi la vorbă, severi mai ales, ca urechile

stăpânilor lor. Şi, numaidecât, cel vechi făcu către Costache:

— Ai face mai bine să-ţi ţii limba-n gură, prietene!

Apoi, către învăţător:

— Iar dumneata, domnule Cristea, pe viitor să-ţi citeşti jurnalele acasă!

După-aceea, ţăranilor:

— Ce căutaţi aici? Întoarceţi-vă acasă! Adunările sunt interzise…

— De ce? întrebă unul; s-a decretat starea de asediu?

Jandarmul se repezi la îndrăzneţ:

— Aha! Ai învăţat Constituţia? Ia poftim încoa', să te învăţ eu un articol pe care încă nu-l cunoşti!

Cu zarvă mare mulţimea l-a însoţit pe arestat până la primărie, unde, într-adevăr, ţăranul a stat toată noaptea învăţând articolul cu pricina. Dar articolul acesta a pledat cu limbă de foc în marele proces chiar atunci început.

A doua zi dis-de-dimineaţă am fost treziţi de urletele ţăranului bătut care, cum i s-a dat drumul, a-nceput s-alerge prin tot satul strigând:

— Săriţi, oameni buni, săriţi! M-au omorât!

Toată lumea s-a adunat în piaţa din faţa cârciumii, unde omul se prăbuşise, cu capul învineţit, de nerecunoscut.

A sărit Tudoriţa să-l îngrijească. Cârciumarul i-a dat o cinzeacă bună de rachiu. Oamenii căutau din ochi pe jandarmi. Le-a trebuit un ceas ca să vină. În timpul ăsta, cel bătut îşi veni puţin în fire şi povesti noaptea îngrozitoare pe care-o petrecuse la jandarmerie. Ţăranii ascultau, albi 95 la faţă. Femeile plângeau. Şi iată-i şi pe jandarmi că se apropie, legănându-se şi rânjind, cu puştile în bandulieră, cu revolverul la şold:

— Ucigaşilor! Călăilor!

Tăcere de moarte. Cei huiduiţi, opriţi în mijlocul drumului, încercară să descopere al cui era glasul de femeie care rostise cuvintele. N-au izbutit.

— Care-i paceaura care insultă-n felul ăsta autoritatea?

făcu jandarmul cel vechi.

Se făcu învălmăşeală, şi o femeie se înfipse în faţa lor:

— Eu!

Era Stana, cu mâinile-n şold, roşie ca focul, cu o privire de nebună, gâfâind. Avea un pântece cât toate zilele, ţuguiat, care-i ridica fusta în faţă.

— Tu eşti, putoare? făcu îndreptându-se spre ea, furios, jandarmul.

— Da. Da. Eu. Ucigaşilor! Călăilor! Eu vă spun asta, eu, curva stăpânului vostru! Şi, cu un ahrr, ptiu! un scuipat mare porni din gura ei drept în ochii jandarmului.

În aceeaşi clipă, cu un „Pă ei!”, iată-l pe ţăranul bătut că sare-n spinarea jandarmului nou-venit şi-l doboară la pământ – ceea ce-l făcu pe celălalt jandarm să se răsucească-n loc cu mâna pe revolver – dar nu s-a mai putut alege nimic, pentru că s-a făcut o învălmăşeală surdă din care au răsunat şase împuşcături şi cei doi 96 jandarmi rămaseră într-un lac de sânge în piaţa care se goli cât ai clipi din ochi.

Timp de câteva minute nu se mai zăriră decât copii încremeniţi de spaimă, cu gura căscată, cu privirea năucă, apoi începură să vină din nou cojanii, apărând de peste tot în acelaşi timp, fiecare cu puşca lui de vânătoare, sau, dacă n-avea, cu un topor, o coasă, o furcă.

Strigau:

— La conac! La primărie!

Năvăliră grămadă spre primărie, care se afla în drumul conacului.

Costache şi Tudoriţa apucaseră fiecare din cui câte o puşcă, din cele patru câte se găseau în casă.

— Rămâneţi acasă, pentru numele lui Dumnezeu! Nu v-amestecaţi în nebunia asta! le strigară ceilalţi. Dar erau departe. Ne-am luat după ei, Ştirbu, Ilie roşcovanu’ şi cu mine.

Soarele ardea ca-n aprilie, pământul scotea aburi.

Am ajuns din urmă mulţimea în faţa primăriei, unde urla:

— Primarul! Primarul!

A ieşit el, primarul, dar pe poarta grădinii, călare, şi jumate gol. Ca o săgeată fugea, în partea opusă conacului.

Câţiva ţărani chiaburi i-o luaseră înainte, tot călări. Ceea ce văzând, doi dintre răzvrătiţi traseră asupra fugarilor cu carabinele jandarmilor morţi, fără să-i nimerească, după care răsculaţii pustiiră primăria şi porniră în goană spre conac.

În dreptul bisericii, iată-l pe popă, cu crucea în mână, vrând să le taie drumul, ridicând braţele şi strigând cu ochii ieşindu-i din cap:

— Opriţi-vă, blestemaţilor, opriţi-vă-n numele Domnului!

Iadu’ o să vă-nghită, pe lumea cealaltă!

— Du-te dracului cu iadu’ tău cu tot şi cu lumea cealaltă! Îl răsturnară la pământ. La marginea drumului, o femeie ridicând braţele, striga:

— Doamne-Dumnezeule! Ajută-ne, Doamne! Ce blestemăţie!

Conacul era împrejmuit cu un zid, poarta, ferecată.

Boierul, se ştia că-i plecat, de multă vreme, cu familia. În curte nimic nu mişca. Doar câinii, mulţi, mari cât lupii, alergau pe dinăuntru lătrând furioşi.

Mulţimea se grămădi în faţa porţii, urlând:

— Pământ! Sământă! Vite!

Apăru în balcon administratorul, calm dar palid, şi, cu vocea tremurândă, în mijlocul unei tăceri generale, spuse:

— Eu nu pot face decât ce fac în fiecare primăvară…

Strigăte asurzitoare îi tăiară vorba:

— Nu! Nu! Ne-am săturat! Noi vrem pământ!

Omul boierului întinse mâna şi se făcu linişte: 98

— Cum vreţi voi să-mpart eu pământul care nu-i al meu? Numai boierul poate s-o facă. Nu mai vorbiţi ca nişte copii, ce dracu’!

Am priceput atunci că el habar n-avea despre cele petrecute-n sat, dar chiar în acel moment am văzut cu toţii,

spre mirarea noastră, coloane lungi de fum ridicându-se deasupra primăriei şi-a casei primarului, din vecinătate.

— Doamne-Dumnezeule! Aţi dat foc primăriei! răcni administratorul apucându-se cu mâinile de cap.

— Pământ! Daţi-ne pământu-napoi! i se răspunse.

— Lăsaţi-mă să mă duc în comuna vecină să telegrafiez boierului şi să-i cer voie să vă-mpart pământurile!

— Are dreptate, strigă un ţăran. Pământul nu-i al lui. Să se ducă-atunci să-i ceară voie boierului să facă ’mpărţeala!

— Aşa-i! Aşa-i! făcură răsculaţii. Să se ducă repede!

Administratorul încălecă imediat pe-un cal şi ieşi, făcându-şi drum prin mulţimea care-i împiedica trecerea.

Poarta mare, grea, de lemn se închise-n urma lui, în nasul mulţimii. Şi îndată Costache se bătu peste frunte:

— Mari proşti mai suntem! strigă el. Ticălosul ne-a păcălit: o să telegrafieze, da… la Giurgiu, să cheme armata!

Auzind asta, ţăranii se cutremurară de mânie. Toate privirile se-ndreptară spre călăreţul care galopa în depărtare.

— De altfel, adăugă Costache, primarii şi cumetrii lui i-au luat-o înainte. Astă-seară o să ne pomenim cu soldaţii aici.

— Atunci să luăm ce-avem la îndemână, strigă unul; mălai, grâu, făină, nutreţ!

— Da, măcar astea să le luăm! strigară cojanii.

Fu semnalul de asalt al conacului.

Nu s-au încurcat în treabă. Erau prin mulţime câteva femei cu sticle cu gaz la ele. Au stropit poarta, pe care au cuprins-o flăcările. În aşteptarea mută care urmă, se auziră strigăte dinspre conac, se produse o mişcare, apoi opt argaţi înarmaţi cu puşti apărură în ceardac, deasupra capetelor noastre; două salve răpăiră şi de două ori ploaia de alice de lup semănă moartea şi disperarea printre ai noştri. Ilie roşcovanu’ muri lângă mine. Costache şi Tudoriţa scăpară cu câteva zgârieturi la degete. Ionel şi cu mine rămaserăm neatinşi. În mulţime se numărară cinci morţi şi mulţi răniţi.

Atunci furia întrecu orice margini. Năvăliră în conac şi fiecare făcu după capul lui, dar mai întâi le făcură felul argaţilor care trăseseră. Toţi opt au fost măcelăriţi. Ca să dea de ei, au spart toate uşile închise, au scotocit din pivniţă şi până-n pod. Doi dintre ei, care scăpaseră pe câmp, au fost ajunşi din urmă şi găuriţi cu furcile. Dar în lupta asta disperată alţi trei dintre ai noştri îşi pierdură viaţa.

Ceilalţi servitori n-au păţit nimic. Au fost lăsaţi să fugă în lume, urmaţi, curând după aceea, de nevasta şi de cele 100 două fete ale administratorului. Ele plecară cu trăsura, plângând ca şi ţărăncile care-şi boceau morţii.

Conacul fu apoi prădat şi devastat. În timp ce în curte se încărcau merinde, în odăi se distrugea sistematic. Mai mulţi oameni sparseră biroul boierului cu topoarele. Printre ei şi Costache. Tudoriţa şi câteva femei făcură acelaşi lucru în odăile cucoanei boieroaice. Eram tocmai de faţă când s-au năpustit asupra salonului. Aici, mirare mare: Stana, singură, îngrozitoare, izbea cu toporul, cu amândouă mâinile, într-un pian care nu mai era decât o grămadă de fierărie şi lemn. Am înconjurat-o, înspăimântaţi oarecum de îndârjirea ei. Tudoriţa îi spuse:

— Altădată aş fi vrut să te văd moartă! Acum vreau să te sărut.

Vru s-o sărute, dar cealaltă, fără s-o audă, izbea întruna fără rost. După fiecare „Hân!”, buzele ei bolboroseau ceva fără înţeles şi părul îi acoperea faţa. Era lac de sudoare.

Înfricoşat, m-am dus să văd ce se-ntâmplă prin celelalte părţi ale clădirii. Am dat peste un grup de băieţi şi fetiţe care, cu Ştirbu în cap, jefuiau o odaie mare plină de jucării.

Toate jucăriile pământului! Îşi umpleau braţele cu ursuleţi, căluţi, păpuşi cu mobila lor, locomotive cu şine şi vagoane, cutii cu soldaţi de plumb, trăsurele, bărci cu pânze şi o mulţime de alte lucruri. În timp ce vorbeam cu ei, trecu Stana ca o vijelie, adevărată scorpie cu părul vâlvoi, bălăbănindu-şi pântecele mare. Cineva strigă:

— Păzea, că-i nebună!

Am fugit în ceardac, de unde văzurăm frumoasele vite de jug ale boierului luând drumul satului. Vreo zece care trase de boi albi ca laptele, cu coarne mari. Încărcaseră de toate: saci plini cu mălai, făină, grăunţe; nutreţ, fân şi ovăz; carne de porc sărată, şunci, cârnaţi, păsări; o căruţă ’ntreagă numai cu sticle de vin, şi un butoi cu rachiu.

Până şi lemne de foc luaseră.

Aşezate pe marginea carului din cap şi lovindu-se una de alta, femeile îşi plângeau bărbaţii morţi.

Stăteam şi priveam la plecarea asta, când o bubuitură zgudui tot conacul, spărgând geamurile. Un nor gros, negru ca smoala, umplu curtea, apoi flăcările cuprinseră acareturile unde se afla şi depozitul de benzină. Am fugit cât ne-au ţinut picioarele, uitând şi de jucării şi de tot.

Străbătând curtea o zării pe Tudoriţa, care, rezemată cu spatele de zid, orbită, năucită, striga fără-ncetare ţăranilor cuprinşi de panică:

— Daţi drumul cailor şi vacilor! Deschideţi coteţele!

Era cam pe la amiază când ajunserăm în sat, unde harababura, bocetele şi strigătele, forfota îţi dădeau o idee despre ce trebuie să fi fost nebunia sătenilor noştri pe vremea bejeniilor din pricina turcilor. La priveliştea conacului în flăcări – o vâlvătaie uriaşă de ţi se făcea părul măciucă – ţărăncile alergau dându-şi cu pumnii în cap:

— Or să ne omoare! Or să ne măcelărească pe toţi ca pe câini!

La fel gândea şi domnul Cristea:

— Da, or să ne măcelărească… Mai ales că acuma nu mai e vorba de conacele jidanilor, ci de zece judeţe-n răzmeriţă. Cum la o sută de conace care ard numai unu-i jidănesc, armata s-a pus în mişcare. Astea-s veştile de azi, dragii mei, şi ele dau de gândit: boierii vor fi fără milă.

Şi au fost.

Un asfinţit gălbui, luminos, se lăsa încet peste conacul în ruine, încă fumegând şi negru ca răzbunarea care plutea în

aer. Se vedeau umbrele negre ale vitelor scăpate de pârjol rătăcind pe creasta colinei.

În sat se puseră pe mâncare şi băutură, şi vorbărie în mijlocul pieţei, lângă boii dejugaţi şi carele încă nedescărcate. Popa şi chiaburii cu familiile fugiseră, luând în căruţe ce se nimerise. Nu mirosea a bine. Dar, cu ajutorul merindelor gustoase, plânsetele încetară şi se vorbi mai mult de împărţeala pământurilor. În întunericul care făcea glasurile să răsune, auzii pe un cojan strigând:

— Pământu' lu' bunică-meu se-ntindea-n colo, spre Giurgiu!

— Aha! Ai pus ochii pe pământu' ăl mai bun…

Din când în când se-auzea un bocet din depărtare. O nevastă sau o mamă îşi veghea mortul:

— A-o-leo, Gheorghe-Gheorghe, cum mi te-au omorât…!

Cineva spuse:

— Stana nu s-a mai arătat…

— Cu siguranţă că ea a pus focu' la benzină. Săraca…

Deodată o fulgerare ţâşni în noapte, o bubuitură de tun răsună de pe colină şi un obuz căzu peste care.

Astfel începu bombardarea comunei Trei-Sate, dovedindu-le ţăranilor că nu oricui îi e îngăduit pe lumea asta să se sature.

Când, după nesfârşite greutăţi, căruţa noastră izbuti în cele din urmă să iasă în şosea, la orizont se iveau zorile şi corbii. Costache începu atunci să mâne ca un nebun, bătând caii fără încetare.

Această fugă din sat, în toiul nopţii, sub bombardament, am numit-o totdeauna „fuga din iad". O clipă am crezut că n-o să mai reuşim. Cădeau obuze peste tot. Bordeiele în flăcări împrăştiau în toate vânturile paiele aprinse ale acoperişurilor. Nu se mai uita nimeni la cadavrele pe care le loveai la fiecare pas, dar se-agăţau de noi cei vii, care ne-mpiedicau să fugim.

Tudoriţa şi nevasta lui Costache, cu Pătruţ în braţe, fură ucişi toţi trei de acelaşi obuz. Ceilalţi ai casei dispărură cu

cei care fugeau prin grădini peste câmp. Rămas cu Ionel şi cu mine, Costache puse caii la căruţă după ce 104 mai întâi vârâse într-un sac ceva de-ale gurii şi puţinii bani care mai rămăseseră.

— Să-ncercăm, măi băieţi, făcu el trist. Dacă izbutim, ne ducem la Hagieni. Dar o să fie greu, pentru că-acuma fug ciulinii după noi. Şi încă aprinşi… Cu-atât mai rău!

Cu mâna noastră ne-am făcut-o!

În clipa în care se duse să-i sărute pe cei trei morţi întinşi în tindă, luă foc şi casa.

— Iată-vă mormântul! zise el către morţi.

Apoi, tot restul nopţii n-am făcut decât să orbecăim pe drumurile cele mai îngrozitoare şi să luptăm cu fugarii care se agăţau ciorchine de căruţă.

După vre-un kilometru de mers pe drum bun, caii se opriră de la sine, istoviţi, numai spumă. Se făcuse ziuă.

O colină mare ne ascundea Trei-Sate şi iadul de-acolo.

Bombardamentul încetase. Costache lăsă hăţurile din mână, buşumă caii cu un şomoiog de paie şi se prăbuşi în fundul căruţei cu faţa în fân.

Jur împrejurul nostru se întindea o câmpie nesfârşită, arată de curând. Prepeliţele săreau de pe o brazdă pe alta săltându-şi coada, în timp ce din albastrul cerului o ciocârlie ne trimitea trilurile ei.

Ştirbu şi cu mine priveam fără să cutezăm să scoatem o vorbă. Nu mai eram stăpâniţi de groază, ci de o mare nevoie de a dormi. Niciodată n-am fi crezut că mizeria cojanilor şi cruzimea boierilor ar putea dezlănţui asemenea 105 grozăvii. Ne săturasem de câte văzusem. Aveam încă în nas mirosul de sânge şi de praf de puşcă. Ne vâjâiau în cap toate ţipetele de disperare pe care ţi le-ai fi putut închipui.

Povestea asta a ciulinilor!

Credeam, acuma, că se sfârşise. Da’ de unde!

Un zgomot de galop ne scoase din toropeală. Costache, în picioare în căruţă, cu hăţurile în mână, întinse o clipă urechea să prindă de unde venea:

— Călăreţii! murmură el. Sunt în dosul colinei!

Şi, biciuind caii:

— Hâi, hâi, roibii tatei! Uite ciulinii că se ţin scai de noi!

Au fost ultimele cuvinte ale bietului Costache.

Trei călăreţi se iviră de după colina pe care o coborâsem.

Pe noi doi nu ne vedeau, dar noi îi vedeam din căruţă, unde rămăsesem ghemuiţi, îngroziţi, cu răsuflarea tăiată, în timp ce bietul nostru prieten, fără să-şi dea seama ce ţintă bună era spinarea lui, biciuia, biciuia. Numai un salt au făcut ca să ne-ajungă, şi i-am văzut, la vreo cincizeci de paşi, oprind, punând carabina la ochi şi trăgând. În goana asurzitoare a căruţei am simţit trupul lui Costache căzând în drum. Şi asta fu totul, pentru că am leşinat, în timp ce caii, înnebuniţi, galopau, galopau.

Pesemne că am rămas leşinat o bucată bună de vreme.

Când mi-am revenit, mă durea capul atât de rău, că gemeam. Ionel mâna la pas; în jurul nostru câmp gol, dar în depătare se zărea un sat. Prietenul meu plângea: 106

— Ştii că l-au ucis pe Costache? mă întrebă el.

— Ştiu că a căzut din căruţă.

— A murit. M-am dus să-l văd.

— Şi soldaţii?

— Dracu’ să-i ia! Au dispărut. Atunci am oprit. Şi acuma, încotro?

N-am răspuns, şi am continuat drumul, până la o răspântie, unde un bătrân care venea pe jos din sat, ne întrebă de unde venim. I-am povestit despre măcelul de la Trei-Sate. S-a speriat şi ne-a-ngrozit şi pe noi:

— Vai de capul vostru! Şi la noi a fost răscoală: nu vă duceţi, c-or să vă aresteze. Pe toţi pe care nu-i omoară îi arestează!

— V-a bombardat?

— Cu tunurile, nu. Dar trag cu puşca, în grămadă, în nenorociţii pe care-i arată chiaburii că-s „istigatori”. Şi ce-i şi mai mare grozăvie, e că-i pune-ntâi să-şi sape singuri groapa. E sfârşitu’ lumii, băieţi… Fac din noi ce poftesc.

Ca pe Bărăgan.

— Niciodată n-au omorât atâta lume pe Bărăgan, am zis. Noi de-acolo suntem, şi-am vrea să ne-ntoarcem.

— Vreţi să mergeţi pe Ialomiţa? Luaţi-o pe drumeagu' ăsta, la stânga, până-n şoseaua care duce, dac-o apuci la dreapta, la podu' de peste Argeş, pe-urmă coborâţi pe lângă apă până la Radovanu. Să v-ajute Dumnezeu!

Pe drumuri înţesate de patrule am ajuns, către seară, la Radovanu, morţi de oboseală şi de frică. Pe-aici era linişte, sau apucaseră să-i liniştească. În orice caz, am fost bucuroşi c-am putut trage de-a dreptul la un han, să ducem caii la grajd, şi să stăm închişi o săptămână 'ntreagă fără să deschidem gura.

Dar dacă n-aveam poftă de vorbă, nu-nseamnă că nu auzeam. Şi, de dimineaţă până seara, nu se vorbea decât de grozăvii: de la un cap al ţării la altul nu se auzeau decât împuşcături fără judecată, la un simplu denunţ. Nu mai era vorba acuma de mizerie, de foamete, de asuprire, ci numai de „jidani" şi de „istigatori". Ei ridicaseră ţara. Ca să nu-i facă pe soldaţi să tragă în proprii lor părinţi îi trimiteau departe de locul lor de baştină, unde trăgeau în părinţii camarazilor lor, trimişi aiurea. Cei care refuzau să tragă asupra oricui, erau împuşcaţi şi ei, sau aruncaţi în ocnă. În puşcării nu mai era loc. Şi arestaţii treceau în fiecare zi.

A doua zi după sosirea noastră, veni la han un jandarm care escorta un tânăr; părea să fie student. Nu se mai putea ţine pe picioare, în aşa hal îl bătuseră. Ţăranii se grăbiră să-i dea ceva de băut, pentru că murea de sete.

Jandarmul zise:

— Nu vă fie milă! Ăsta-i un „istigator" periculos! E-un jidan!

Şi aşa bătut cum era, tânărul se ridică:

— Da, sunt jidan! strigă el. Dar „istigator" nu! Robia voastră, săteni, ea-i instigatorul! Aduceţi-vă aminte de cuvintele profetice ale marelui Coşbuc, care nici jidan nu e şi nici instigator, în poezia lui: Noi vrem pământ!

Să nu dea Dumnezeu cel sfânt Să vrem noi sânge, nu pământ!

Când nu vom mai putea răbda, Când foamea ne va răscula, Hristoşi să fiţi, nu veţi scăpa Nici în mormânt!

Tot trăind ceasuri atât de tragice la o vârstă la care alţi copii încă se joacă, inima mea nu mai rezista. Mai ales nu mai puteam s-aud vorbindu-se de împuşcături, de execuţii, de torturi. Îndată mă apucau nişte dureri de cap îngrozitoare. Şi aşa, în dimineaţa plecării noastre din Radovanu, cum mă feream de ţăranii care tot repetau aceleaşi grozăvii, prinsei totuşi ultimele cuvinte ale unei poveşti istorisite de un om, şi care-mi îngheţă sângele-n vine:

— Şi bietul Marin nu era deloc de vină. Fusese pescar la Lăteni şi muncea pe ici, pe colo, tot cântând din fluier.

L-au arestat pen’ că tot cânta peste tot năzbâtia aia-n care-i vorba de-o mămăligă cât nuca, pe care-o fereai cu măciuca să n-o ia copchii-n gheară. Va să zică era un istigator. Şi l-au împuşcat.

— Cred că-i vorba de taică-tău, făcu Ionel.

Credeam şi eu, dar n-am mai simţit nimic, decât că mi se golea pieptul, încet-încet. Şi, împleticindu-mă, m-am dus de m-am zvârlit în fundul căruţei ca o pisică lovită-n cap. De-abia mai târziu, când prietenul meu biciuia caii şi făcea căruţa să zboare peste câmpia însorită, mă agăţai de el şi-l întrebai:

— Încotro mergem, Ionele?

— În lume, Matache, cu ciulinii după noi!

Panait Istrati a fost copilul unei ţărănci române, Joiţa, şi al unui negustor şi contrabandist grec, Ghergios Valsamis. S-a născut la Brăila, în 1884, şi nu şi-a cunoscut niciodată tatăl. Mistuit de la vârste fragede de dorul de ducă, spintecat de o puternică dorinţă de a cunoaşte, de a-şi trăi viaţa până la ultimele consecinţe, la 12 ani îşi părăseşte mama, pe care, altminteri, a iubit-o enorm. Dorinţa de a-şi cunoaşte tatăl, de a găsi un model patern a fost atât de arzătoare încât tot

ce a făcut în viaţă a fost sublimarea acestei porniri aproape nefireşti.

Parcursul existenţei lui Panait Istrati a fost o aventură extraordinară. A înfruntat umilinţa, mizeria şi pribegia. A fost, printre altele, hamal în port, căldărar, zidar, servitor, purtător de reclame, fotograf. A fost ars de pribegie şi de soare, fără adăpost pe geruri câineşti, a fost bolnav, a fost flămând, a jucat barbut cu singurătatea şi cu moartea. Dar nu a renunţat, nu a abandonat lupta corp la corp cu o viaţă ieşită din comun. L-a reanimat întotdeauna o voluptate a trăirii, o vibraţie puternică de dincolo de lume.

În a treia zi după Anul Nou, în 1921, la Nisa, pe Coasta de Azur, un om istovit de suferinţă hotărăşte să îşi pună capăt zilelor. Este transportat de urgenţă la spital, unde printre hârtiile năpăstuitului se găseşte o scrisoare trimisă cu doi ani în urmă, returnată cu menţiunea că destinatarul nu a fost găsit. Nefericitul sinucigaş a fost până la urmă salvat.

Era Panait Istrati care îi scrisese lui Romain Rolland. După această întâm-plare cumplită, scrisoarea retrimisă ajunge la ilustrul scriitor francez.

Romain Rolland descoperă în rândurile expeditorului necunoscut un mare talent literar. Nu doar că îi răspunde, dar îl încurajează să scrie, îi călăuzeşte paşii, îi înlesneşte debutul şi îi prefaţează prima carte. Iată ce scria Romain Rolland: „În primele zile ale lui 1921, o scrisoare mi-a fost trimisă de la spitalul din Nisa. Fusese găsită la un disperat, care îşi tăiase beregata. Era puţină nădejde să mai scape. Citii şi mă simţii pătruns de zbuciumul geniului. Era ca un pârjol cotropitor peste câmpii. Era spove-dania unui nou Gorki din Ţările Balcanice”.

SFÂRŞIT